

TERMÉSZET ÉS TÁRSADALOM

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR

KIADJA A HUSZADIK SZÁZAD
SZERKESZTŐSÉGE

I.

JÁSZI OSZKÁR:

MI A SZOCIOLÓGIA?

MI A SZOCIOLÓGIA?

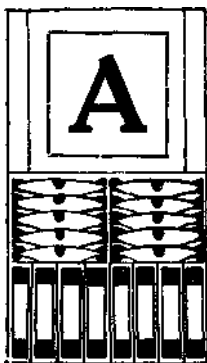
IRTA

JÁSZI OSZKÁR

1908

DEUTSCH ZSIGMOND ÉS TÁRSA KÖNYVKERESKEDÉSE
BUDAPEST, V, DOROTTYA-UTCA 9.

1. A tudomány fejlődése.

z a férfiú, akit a szociológia megalapítójának tekintenek, Auguste Comte, azt a nevezetes tételt állította fel, hogy minden tudomány — miként az emberi szellem általában — fejlődésében három fokon megy keresztül: a teológiai, a metafizikai és a pozitívon.

Teológiai korszakában az emberi szellem a világot az isteni akarat uralma alatt állónak tekinti,

mely mint isteni gondviselés intézi minden dolog és minden élet sorsát a világon az ő isteni kénye és kedve szerint. Ennek az isteni akaratnak útjai és céljai az emberi elme számára felfoghatatlanok és csak arról lehet szó, hogy az ember az égi hatalmasságok kegyét az ő céljaira megnyerni igyekezzék. Az isteni akarat egy szellemvilágban összpontosul, melynek kisebb-nagyobb hatalmasságai, az emberekre jó- és rosszindulatú képviselői vannak.

„A vadember — írja egy újabb francia kutató — nem választja el magát a többi dolgoktól, melyek a világon vannak . . . Beszéddel és emberi érzelmekkel

ruházza fel a napot, a holdat, a csillagokat, a szeleket ép úgy, miként a vadállatokat, a madarakat és a halakat. Az embernek és a természetnek ezt az összevarását egyetemes személyesítésnek lehetne elnevezni. . . A vadember ekként a saját hasonlatosságára idomítja a világot. Alakjától eltekintve, minden dolog ember. Az állatok emberek, sőt gyakran varázsló-emberek, rendkívüli emberek, vagy ha úgy tetszik istenek, amint ezt az állatimádás nagy elterjedtsége mutatja. Az ép ily nagy mértékben elterjedt totemizmus tényleges közvetlen rokonságot tételez fel az ember és az állat vagy a növény között. A nap és a hold két eltérő nemű személy; égi pályájuk, fogyatkozásaik azon érzelmekből erednek, melyeket egymás iránt táplálnak... Alkalmadtán kímélni kell a szikla, a szél, a tócsa, a föld emberi érzékenységeit.

Tudjuk, hogy ez az álláspont még a legtisztább monoteista vallásokban sem enyészett el teljesen, mert pl. a szentháromság titka még mindig az égi hatalmak megoszlására emlékeztet.

Metafizikai korában egyre jobban érvényre jut az emberi elme egységességre való törekvése. Az égi hatalom ezen decentralizációja mindinkább megszűnik s az egyetlen, egységes istenség gondolata megszilárdul. Sőt az istenségnek emberi mintára való felfogása sem talál hívókra többé, hanem a személyi istenből egy elvont általános principium lesz, az utolsó törvényszerűség, mely a világot igazgatja a maga öröktől meglevő és változhatatlan törvényei szerint.

S hogy jut el a metafizikus ehhez az utolsó, mindent átölelő alapelvhez ?

Igen különböző utakon. Az egyik a vallási felfogás rombadőlő várából igyekszik megmenteni, ami még megmenthető s keresi belőle azt az igazságot, mely az antropomorf, az ember képére és hasonlatosságára megteremtett istenvilág törmelékei között még

mindig élönek látszik. Okoskodni kezd az élet és a halál mibenlétéről, a lélek lényegéről, az örök és a végtelen természetéről, az erkölcsi világrendről és céljairól, az isteni fogalom kikerülhetetlenségéről stb. stb. és ezen szófilozófiából igyekszik — miként ezt a középkori scholasztikusok tették — valami végső, mindent megmagyarázó alapelvet kovácsolni. A másik önmagába néz, az immateriális lélek azon darabjába, mely ő benne él. És lelki életének: benyomásainak, gondolatainak, vágyainak, reményeinek, szenvedélyeinek világában igyekszik rendet csinálni s megtalálni abban azt az alapelvet, mely a világ egyetemes végső princípiuma. És fel is fedezi majd mint Eszmét, majd mint Akaratot, majd mint Teremtő képzeletet, majd mint Erkölcsi Világrendet, majd mint az Ugyanaz örök visszatérését stb. stb.

A harmadikat — s itt a modern metafizikusokhoz jutunk el — már az ilyen magyarázatok nem elégitik ki. A körülötte élő világ bámulatos változatosága s azon eleinte lenézett emberek munkája, kik ilyen vakmerő és szédületes okoskodások helyett mérni, megfigyelni, összehasonlítani, kísérletezni és e célokra alkalmas eszközöket csinálni kezdtek és akik a jelenségeknek soha nem is sejtett gazdagságát s közöttük soha nem is álmódott törvényszerűségeket mutattak ki és ezen törvényszerűségek alapján hasznos és jótékony eljárásokat találtak ki embertársaik számára: minden kritikussabb elme előtt nyilvánvalóvá tette a régi metafizika hiábavalóságát.

A mi harmadik emberünk ezért többé sem a valósi gondolatvilág roncsaiból, sem a puszta önelemzés labirintjából nem indul ki, hanem a környező világ néhány többé-kevésbé pontosan megfigyelt jelenségében, néhány nagyon szembeszökő, kirívó tényében igyekszik egy olyan általános alapelvet találni, melyet minden élő és élettelen ural. S így születik meg a min-

den erő, minden anyag, minden mozgás és más ilyen alapelv, amelyből való levezetések és e levezetések összehasonlítása és boncolgatása s az ellenszegülő tényeknek belenyomoritása az egyedül üdvözítő Elmélet prokruzstesz-ágyába képezik a metafizikai tudományok fő-főfeladatát.

Az idő azonban haladt s azon kezdetben megvetett kísérletező, mérlegelő emberek munkája mindinkább a társadalmi érdeklődés középpontjába nyomult. A természettudomány a metafizika alázatós szolgálóleányából hova-tovább büszke úrnővé lett és a pozitív korszakot teremtette meg, mely nem sokra tartja a világot felölelő, mindent egyetlen formulával megoldó, örök érvényt hirdető *en bloc* elméleteket, hanem józan kritikával arra figyelmeztet, hogy első és főfeladatunk a jelenségek közötti összefüggéseknek megállapítása, a tények gondos összegyűjtése, megtisztítása és megmérése, a lassú, de biztos előrehaladás az egyszerűtől a bonyolult felé. Megfigyelés, kísérletezés és mérés. Nem az elméletek uralkodnak többé a tények felett, hanem megbukik minden elmélet, mely pontos és gondosan megmért tényekkel ellentétbe jut. S csodák csodája! Bár a büszke metafizikai légvárak összeesnek, bár nincs többé kezünkben a világrejtély kulcsa, bár mit sem tudunk a dolgok „valódi lényegéről” és az isteni világrend végső vagy örök céljairól: hatalmunk mégis egyre nő a dolgok felett, egyre inkább tudjuk a természet erőit céljainkra hasznosítani, melyekkel szemben a hatalmas metafizika minden szófilozófia örök és szükségképeni tehetetlenségét nyögte.

2. Régi és új társadalomtudomány.

Nem lehet feladatom megvizsgálni ezeken a szűkre szabott lapokon, ha vajjon a Comte hármas törvénye törvény-e a szó természettudományi értelmében, avagy maga is a metafizikai általánosítás hibájában szenved.

Az bizonyos, hogy a társadalmi tények birodalmában az emberi elme tényleg leírta azt az utat, melyet Comte minden szellemi lét pályájának tekint.

Vallásosak voltak a társadalmi élet legelső magyarázatai. Isteni bölcsesség, vagy ármány irányította a társadalom életét. A király és az őt körülvevő papi osztály isteni jogon uralkodtak, mint az isteni akarat képviselői. A köz- és a magánélet minden darabját áthatják a túlvilágra vonatkozó eszmék és érzelmek. Az első uralkodó egyszersmind pap is. Vallás, erkölcs, gazdaság és politika egy differenciálatlan egységet képez. Nem kell visszamenni a legkezdetlegesebb népekre; elég a korai Rómánál és Athénnél egy pillanatra megállapodni, hogy belássuk az egész közéletnek vallási jellegét, mint ezt Fustel de Coulanges apró részletekig kimutatta.

A korai állam a vallás szolgája volt léte minden működésében.

Csak természetes, hogy a társadalmi elmélet, mely mindig — bár öntudatlanul — a társadalmi realitás nyomában ballag, sokáig nem lehetett más, mint vallási. „A legkezdetlegesebb és legegyszerűbb elmélet — úgy mond Pulszky — amely tulajdonképen nem is tudományos gondolkodás szülötte, hanem hittétel kinyilatkoztatásának, mithológikus képzelet magyarázatának . . . eredménye: a naiv, közvetlen teokratikus, amely az istenség személyes intézkedésének és működésének gyümölcse gyanánt tekinti az államot és amelyet a görög és a római költők és mondairók, a germán törzseknek hitregéje s a zsidó nép hagyományai őriztek meg...”

A középkori társadalmi gondolkodás az ókor igen fejlett metafizikájából újra a kezdetleges teológiai fogalmakra esik vissza, így például a kereszténység egyik legnagyobb gondolkodója, Szent Ágoston azt tanítja, hogy „az állam az eredendő bűnbeesésből származó tökéletlenségből ered, amit a testvérgyilkos Kain és Romulus jelképez.”

A társadalmi jelenségek vallásos magyarázata az egész történelmi fejlődésen végigvonul és napjainkig megmarad az Egyház híveinek táborában. És ha azokról a kemény és véres harcokról olvasunk, melyeket a modern demokráciák vívtak meg az isten kegyelméből való királyságokkal a népszuverenitás nevében: nem szabad elfelejteni, hogy ez az isten kegyelméből való királyság nem pusztán néhány könyvmoly avagy udvari publicista fantazmagóriája volt, hanem a társadalmi fejlődés egy valódi realitása, történelmi terméke ama letűnt korok erőinek, melyekben a vallás tényleg a közélet vezetője és a király tényleg az isteni hatalom letéteményese volt az alattvalók tömegének remegő tekintete előtt.

Maga a társadalmi fejlődés volt az, mely a társadalomnak ezeket az antropomorf-vallásos magyarázatait megbuktatta. A vallási hit csak a primitíven homogén társadalomban megingathatatlan. De mihelyst a gazdasági fejlődés a kezdetleges kommunizmust felrobbantja, osztályokat teremt a társadalmon belül és a vérségi egység hitét széttépi: a gazdasági harc és az ezt kísérő éberebb kritikai szellem nem elégszik meg a társadalomnak ilyen durva magyarázataival.

Azért minden előrehaladottabb civilizációban a társadalmi jelenségek metafizikai felfogásával találkozunk. Az emberi öntudat egy-egy ténye, avagy a társadalmi élet egy-egy szembeszökő jelensége: az összes társadalmi jelenségek kulcsává lesz az általánosításra hajló emberi elme nyomása alatt.

Tipikus e tekintetben Plató következő okoskodása, mely azután nemcsak az egész ókoron és középkoron végigvonul, hanem még napjainknak nem egy „metafizikaellenes” szociológiai írásában is felfedezhető: „Az állam azáltal jön létre — úgymond — hogy senki közöttünk önmaga számára nem elég, hanem sokra szüksége van, ami neki hiányzik . . . Ép ezért egymást segítségül véve, az egyiket ehhez, a másikat ahhoz a szükséglethez, sokakat hozunk össze — mert sok kell nekünk — mint részest vagy segítőt egy helyre lakni és ezt az együttlakó szövetséget nevezzük államnak. Ezen szükségletek közül az első és legnagyobb kétségkívül az élelem megszerzése, a lét és megélhetés végett... Azután a lakás következik, a harmadik az öltözet és így tovább.”

Szinte hihetetlen, hogy ez a minden történelmi alapot és pozitív összefüggést nélkülöző okoskodás csaknem kiirthatatlan a társadalomtudományból azon veszedelmes „önkéntérthetőségénél fogva”, mely a régi fizikusokat az elemek közötti vonzódás és gyűlölet tanára vezette.

Sőt ez az elmélet egyszerűségében annyira tetszett, hogy a társadalmi jelenségek pozitív kutatása helyett a gondolkodók megelégedtek azzal, hogy azt tovább fejlesztették, így egy olyan finom és mély szellem, mint Epikur, megelégedhetett a platói gondolat továbbfolytatásával; és megelégedett Lucretius is, akinek pedig a természettudományokban egész modern sejtelmiei voltak. És ez az elmélet tovább él, mert szertelen bizonytalanságában igen alkalmas volt arra, hogy a társadalmi fejlődés változó hatalmi küzdelmeinek *quasi* „tudományos” indokát adja, holott épen nem volt szó tudományról, hanem mindig az utolsó társadalmi ténynek valamelyes indoklásáról, így nem más, mint ugyancsak a platói okoskodás folytatása, az az összerződési tan, mely Grotiustól egész napjainkig kísért.

A társadalomtudományok metafizikai korszaka napjainkig tart.

A modern természettudományok eredményei azonban sokkal fényesebbek voltak, semhogy egyes kiválóbb szellemek ne érezték volna azt az űrt, mely a társadalomtudományt a természettudománytól elválasztja. Emellett a modern élet egyre bonyolultabb és kiélestedtebb társadalmi problémái mi irányítást sem nyertek ettől az *a priori* társadalomtudománytól. A politika csaknem teljesen kuruzslók kezében van, akik még veszedelmesebbek, mint a régi orvostudomány kuruzslói, mivel az egyéni és osztályérdekek dühétől elvakított kuruzslók. „Az egész vakok által megválasztott félvakok — mondotta Spencer — a teremtésfoltozók szerepét veszik magukra.” A dolgok ilyen állapota mellett a pozitív társadalomtudomány után sóvárgók a természettudománytól várták csak a megváltást. A természet egysége, törvényeinek minden emberi akarattól független jellege napról-napra egyre világosabbá lett s akadtak emberek, akik csakhamar felfogták annak az álláspontnak képzetelenségét, mely még ma is annyira uralkodó — különösen a német tudományosságban — s amely a tudományokat természeti és szellemi tudományokra osztja, *Geistes-wissenschaft*-ra és *Naturwissenschaft*-ra. A természettudomány világa az anyag és az erő világa. Törvényszerű, minden emberi szándéktól és akarattól független világ. Az ember nem tehet egyebet vele szemben, mint azt, hogy törvényszerű összefüggéseinek rendjét kinyomozni törekszik. Bizonyos előzményeknek csak bizonyos következményeik lehetnek. A tudomány feladata az oki összefüggés láncolatát felderíteni. És eszközei e célra: a megfigyelés és a kísérletezés. Mint már Cuvier mondotta: „A megfigyelő hallgatja a természetet, a kísérletező megkérdezi és kényszeríti, hogy leplezze le magát”. És tényleg a modern természet-tudomány a régi metafizikával szemben erre az útra lépett. Megfigyel, mér, összehasonlít és kísérletezik. Ezer és ezer laboratóriumban folyik a nap minden órá-

jában a tények fölvételének, összegyűjtésének, egybevetésének, a közöttük fennálló összefüggések nyomozásának munkája. Mind pontosabb és pontosabb megfigyelésekre törekszenek. A kísérleti eszközök légiói szinte új és bámulatosán pontos érzékszerveket, teremtettek, melyek oly jelenségek törvényszerűségeit nyomozták ki, melyekről természeti érzékszerveink nem szólnak semmit és oly mértékegységek alapján számítanak, melyek szinte megfoghatatlanok az emberi gondolkodásnak, így a mikroszkopiai mérések számára a milliméter ezredrészét választották. „A tudomány egész haladása és ennek kapcsán az emberi szellem haladása — mondja Snyder — mechanikai segédeszközök alkalmazásában áll. Az egyetlen különbség Lord Kelvin és a vadember között abban áll, hogy a vadember tökéletlen, szerszámoktól nem támogatott kezeire s veleszületett érzékszerveire van ráutalva.” És ha ez a mondas rettenetes túlzás is, mindenki egyet fog érteni annak elismerésében, hogy a mai természettudományt a klasszikus ókoritól igenis leginkább ez a jól felszerelt laboratórium s az általa kifejlesztett óvatos kritikai szellem választja el.

És ha nem is szabad lebecsülni azt a filozófiai jellegű munkát, mely mindenkori tudásunk elrendezéséből s végső általános elvek alá sorolásából áll: mindenki, aki a tudományok fejlődését figyelemmel kísérte, kénytelen lesz elismerni, hogy a tudomány valódi érckészlete nem ezekben a filozófiai próbálkozásokban áll, hanem abban a pontos laboratóriumbeli munkában, melyről előbb beszéltünk és hogy a tudomány minden új diadalát egy-egy új tény földerítése avagy régi tények összefüggéseinek pontosabb megállapítása hozta létre.

Egészen másként fogják fel a *Geisteswissenschaft* világát. Itt megszűnik ez az objektív anyag-erő világ, mellyel szemben tehetetlenek vagyunk mindaddig, míg bele nem hatolunk akarattunktól független törvényszerűségeibe, hogy azután azokat emberi céljaink szá-

mára hasznosíthassuk. Az emberig minden az anyag és az erő törvényszerűsége volt. Az embertől kezdve nagy változás ment végbe a kozmosban. Megjelenésig: a nebularhipotézistől, az atomelméleten, a szerves vegyületek előállításán, az egysejtű élőn át az ember-majomig, minden ilyen emberi akarattól független anyag-erő törvényszerűség volt. Egyszerre a majom-emberből „érzéki észlény” lesz, ki az istenség része s mint ilyen szabad akaratával maga határozza meg nemcsak a saját életét, de az emberi lényeknek azt az együttélését is, melyet társadalomnak nevezünk. Többé nem természettörvények, hanem az ő akarata volt az, mely — miként Plató előadja — őt a társadalmi életbe átvezette.

S ha ez az érzéki észlény ilyen nagy úr, hiba volna a társadalmi élet törvényszerűségeit a természettudományok módszere szerint vizsgálni. Itt többé nem a kauzalitás, az okok és az okozatok világa uralkodik, hanem a teleológia, a célkitűzés világa. Az érzéki észlény akarata szabad s így maga tüzi ki céljait, melyeket a társadalomban megvalósítani akar.

Ki bíbelődnek megfigyeléssel, összehasonlítással, kísérletezéssel akkor, mikor az ő maga és a hozzá hasonló embertársak akarata és szándéka szerint történik a társadalmi élet? Minek nyúlnánk ehhez az élethez kívülről, mikor azt, öntudatunk tanúsága szerint, belülről sokkal jobban ismerjük? Hogyan alkalmazhatnók a természettudományi megismerés eszközeit olyan valamire, ami egy egész külön világ, nem anyag-erő világ, hanem a szándék, akarat, eszmény világa?

Ilyenféle, egyszerűsítő vagy kevésbé durva formában, a *Geisteswissenschaft* álláspontja. Pl. ezen irány egyik igen óvatos és eklektikus képviselője Ludwig Stein azt tartja, hogy a társadalomtudományban csak „valószínűségekre vagy morális lehetőségekre juthatunk”, nem pedig „törvényekre vagy szabályokra”, mint a természettudományban.

Ez ellen a *Geisteswissenschaft* ellen lépett fel az új társadalomtudomány, mely, hogy elnevezésében is elkülönítse magát a régi metafizikai jellegű okoskodásoktól, a Comte által kovácsolt szociológia nevét vette fel, mely a latin *socius* = társ és a görög *λόγος* = tan szóból van egybefűzve.

Persze az új elnevezés egymaga nagyon kevésé ad új szellemet és tényleg látni fogjuk, hogy a modern szociológiai rendszerek között is nem egy, határozottan metafizikai ízü.

3. A szabad akarat tanának megdöntése és az egyéni lélektan.

Nem a szociológia történetének vázlatát akarom megírni a következő lapokon, hanem egyedüli célom az, hogy a legfontosabb törekvések ismertetéséből, melyek a szociológia megalapítására tettek, az olvasó fogalmat alkothasson magának tudományunk jellegéről.

Ép ezért csak azokról a törekvésekről lesz itt szó, amelyek öntudatos erőfeszítéseket jelentenek abban az irányban, melyről eddig beszéltünk, így nem számolunk be egyes régibb gondolkodók kísérleteiről, akik bár méltán tekinthetők a modern szociológia úttörőinek, de akik inkább csak mellékesen, más összefüggésekben foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel.

Maga az első elhatározó lépés, mely a szociológia megalapítására történt, már sokkal régibb keletű, mint tudományunk kialakulása. A szabad akarat tanának megdöntése, az akarat kötöttségének, a determinizmusnak tana már a szociológia föllépése előtt számos nagy gondolkodó világfölfogásának képezte alapkövét. A szociológia is csak ezen a fundamentumon építhetett tovább. Tényleg előre mondjon le az a társadalmi élet törvényszerűségének kutatásáról, aki azt hiszi, hogy az emberi akarat szabad, hogy ki-ki kénye-

kedve szerint cselekedhetik. Minden előrelátás emberi dolgokban csak azon föltevés mellett lehetséges, hogy az emberi cselekvés ép oly szükségszerű és kikerülhetetlen, mint bárminő más történés a világon. „Ha adva vannak azok a ható okok — úgymond Stuart Mill — melyek valamely egyén lelkére hatnak és ha hasonlóképen adva vannak jelleme és hajlandóságai: eljárásának módját tévedés nélkül ki lehet számítani.” Ma már Mill ezen meghatározását túl-racionalistának találók, mikor tudjuk, hogy más determinizmus is létezik, mint az öntudaton át működő determinizmus; mikor tudjuk, hogy a hőfok bizonyos emelkedése szükségkép növeli a büntetettek számát; mikor tudjuk, hogy a nemi érés időszaka is kifejezésre jut a büntetőjogi statisztika adataiban; mikor ismerjük a vallási rendszerek különbségeinek eltérő hatásait az öngyilkosságok számára stb., vagyis mikor oly esetek előtt állunk, mikor az egyéni öntudat motivációja nem tudja igazi indokát adni a cselekvőségnek. Valójában az akarat szabadság kérdése az öntudat vizsgálata alapján merőben megoldhatatlan volna, sőt alig létezik az egyéni öntudatnak valamely nyilvánvalóbb és parancsolóbb tanúságtétele, mint az, hogy az akarat szabad. Csak a természettudományi világfelfogás fényében és az emberi cselekedetek objektív megfigyelése által dől el ez a fontos kérdés. A természettudományi világfelfogás embere csak mosolyoghat az akarat szabadságán, amikor tudja, hogy az elemek atomjainak mozgásaitól a naprendszer bolygójainak pályájáig minden történés szükségszerű és elkerülhetetlen. És ez az analógia útján való következtetés bizonyossággá válik előtte a tömegjelenségekben nyilvánuló törvényszerűségek láttára, mikor a közelség és az egyéniség illúzióit a távolság és a nagy számok logikája összetépik. Hogy is lehetne az akarat szabad akkor, amikor bizonyos társadalmi viszonyok közepett és bizonyos időszakon belül meglehetősen biztonsággal előre megmondható az öngyilkosok, az

őrültek, a büntetettek,*) a prostituáltak száma az illető társadalomban; mikor a gabonaárak alakulásából előre megmondhatjuk a házasságok és a születések számának váltakozását; mikor ismerve valamely társadalom jövedelemeloszlását és egyéb anyagi berendezéseit, a szociológus körülbelül megmondhatja az illető társadalom fő eszméaramlatait, anélkül, hogy azokat ismerte volna; mikor a legeltérőbb faji alakulata és egymással soha érintkezésben nem volt népek bámulatosán egyező intézményeket, szokásokat, szertartásokat tüntetnek fel bizo-

*) És nemcsak ez, hanem bizonyos büntettekben beálló időszaki ingadozások csaknem úgy előre megmondhatók, mint ahogyan a meteorológiai intézetek az időjárás előrelátható ingadozásait jelzik. Az idevonatkozó kutatások eredményeit Somló Bódog így foglalta össze:

„Az év különböző hónapjaiban más és más büntettek emelkednek a maximumra s mások és mások leszálnak a minimumra, még pedig évről-évre egész egyforma szabályszerűséggel így pl. a személy elleni büntetteket júliusban követik el a legnagyobb számmal. Marro pedig a börtönben elkötetett büntettekre nézve állapította meg, hogy azok augusztus havában emelkednek a maximumra.

A legszembeszökőbb ez a hullámozás a szexuális büntettek nézve és ez a körülmény ismét újabb meglepő perspektivákat nyitott.

A szexuális büntetteknek ez az időszakos emelkedése és alábbszállása ugyanis megerősítette azok véleményét, akik már régebben azt állították, hogy az ember nemi ösztöne időszakos hullámozásoknak van kitéve, anélkül, hogy mi ennek öntudatára jutnánk. E hullámozásokban az ismeretes állati párzási időszakoknak maradványát kell látnunk. A szexuális kihágások említett emelkedése tehát nem egyszerűen a hőfokkal, hanem a nemi ösztön intenzitásának időszakos emelkedésével függene össze. Ez a fölfogás erősen megfontolandó, ha hozzátesszük azt is, hogy ugyanazokban a hónapokban, amelyekben az egész mérsékelt égöv alatt a legtöbb személy elleni büntettet és különösen a legtöbb fajtalansági büntettet követik el, egyszersmind a legtöbb fogantatás is történik. Mégpedig úgy a házasságon belül, mint a házasságon kívül. . .

Anélkül, hogy tudnánk róla, egész lelki egyensúlyunk évről-évre bizonyos szabályszerű ingásokat mutat . . . amely összefüggésben áll . . . az állati nemi periodicitással.”

nyos adott körülmények (pl. a népesség sűrűsége) egyezősége esetén . . .

Tényleg, ha van oly tétel, mely a szociológiában elfogadottnak látszik, úgy ez az akarat determinizmusának a tana. S bármennyire ellentmond is egyéni öntudatunk az akarat kötöttsége tanának, ne feledjük, hogy egész úgynevezett életbölcseiségünk a determinizmuson alapszik. Ha az akarat szabad volna, teljes hiábavalóság volna, bizonyos embertípusokat megkülönböztetni és ezen megkülönböztetés szerint irányítani cselekedeteinket. Pedig mindnyájan így járunk el az életben, még a szabad akarat elméletének legfanatikusabb hívei is. Egész észszerű életünk, nyíltan vagy hallgatógón, azon a föltételezésen alapszik, hogy ez meg ez az ember ilyen meg ilyen körülmények között csak így cselekedhetik és nem máskép. És ezért megyünk szorult helyzetünkben az emberbaráthoz és nem a kapzsi üzletemberhez, ezért nem jut senkinek sem az eszébe leánynevelő intézetek gondnokságát professzionátus nőhódítókra bízni, vagy újdonsült nemeseiket a rangok és címek elleni propagandára felhívni.

Ha így lelki életünk törvényszerű, közelfekvő a gondolat, hogy a társadalmi élet kulcsát a lelki élet valamely alapvető törvényszerűségében keressük. A társadalom az egyes emberekből áll. Ha ismerem ezen emberek cselekvőségének rejtélyét, voltaképen ismerem magát a társadalmat is, mely az egyéni cselekvések nagy tömegéből alakul ki.

Sok kísérlet történt a társadalmi fejlődés ilyen magyarázatára. Lássunk néhány nevezetesebbet. Már Comte maga ezt a törvényt állította fel: „Egyes egyedül az ész egyre növekedő befolyásának, melyet az ember és a társadalom felett gyakorol, eredménye az, hogy fajunk általános menete elérte azt a szabályosságot és állhatatos folytonosságot, mely oly radiká-

lisan megkülönbözteti azt még a legmagasabb állatfajoknak céltalan és meddő elterjedésétől is.” Ward, az amerikai szociológus azt tanítja, hogy a társadalom dinamikus ereje, vagyis a fejlődés tulajdonképeni ható tényezője: az emberi érdek, melynek két leghatalmasabb ösztöne a táplálkozás és a szerelem vágya. Ennek az érdeknek kielégítése tölti be az egész történelmet. Minden más indoklása az emberi cselekedeteknek vagy illúzió, vagy ámitás: „Mert csak ki kell terjeszteni megfigyelésünket egy egész közösségre, egy egész népre, vagy az emberi történelem eseményeire és átlátjuk, hogy az állítólagos magasabb motívumok ellenére, avagy akkor, mikor érdekmentesnek mondják, az emberi faj ugyanazon módon cselekszik, mint az állat, vágyainak tárgyait keresi és a másokra való ugyanazon tekintetnélküliséggel biztosítja magának azokat és sajátítja el, mint az alacsonyabbrendű lények. Idő, távolság és számok szétépik azt a gyöngé fátyolt, mely elhomályosítja azok tetteit, akikkel szoros érintkezésben vagyunk és meztelenül föltárják azt a nagy lelki törvényt, mely minden érző lényt mozgásba hoz.” Sombart is így látja a történelmi folyamat legmélyebb tényét: „Az emberi történelem — úgymond — vagy az abrakban való részesedésért folyó harc, vagy az abrakolás sorrendjéért folyó harc földünkön.”

Ennek a törvénynek kiegészítője a gazdaságosság törvénye, mely „minden lelkinék és különösen mindennek, ami az értelem által vezetetik, alaptörvénye. „Alkalmazása van a biológiában, sőt a kozmológiában is . . . de először tisztán a közgazdaságtanirók fogták fel és sokan úgy tekintették, mint csupán gazdasági törvényt. Itt rendszerint a legnagyobb nyereség a legkisebb fáradság árán törvényének nevezik és ez a tudományos közgazdaságtan alapja. De sokkal tágabb körű, mint ez és nemcsak fontos szerepet játszik a lélektanban, hanem annak a kollektív lélektan-

nak is, mely úgyszólván a szociológia egészét kiteszi, tudományos alapköve lesz”.

Míg azonban Ward eklektikus módon ezen törvények mellett még sok mással is dolgozik: addig a célszerűségi iskola következetesen keresztülviszi azt a tételt, hogy az emberi cselekvőséget a belátás vezérli, mely számára mind nagyobb előnyöket akar biztosítani. Ezen irány egyik legeredetibb és legkövetkezetesebb képviselője Pikler Gyula, ki így formulázza ezt a tant, szemben a régibb ösztönszerűségi iskolákkal, melyek a különböző intézményeket különböző népszellemek alkotásának tudták be: „Teljesen ellenkező e tekintetben a belátásos iskola jellege. Szerinte az embernek az a lelki állapota, amely a jogot létrehozza, minden népnél egyenlő; mindenütt igyekszik az ember szükségleteit kielégíteni, életét biztosítani; azért minden nép részben hasonló intézményekhez jut. Amennyiben az intézmények mégis valamennyire különbözők, az másodrendű okokból származik, vagyis abból, hogy egyik nép jobban, a másik kevésbé jól találta meg a kellő eszközöket, vagy abból, hogy az egyik más körülmények között élt, mint a másik és így valamennyire más eszközök szükségletét látta be, bár lényegében és legnagyobb részt ugyanarra van szüksége az embernek mindenütt. A jog fejlődése pedig ezen iskola szerint egyszerűen abban áll, hogy az idő folyamán jobb intézményekre tanítják meg az embert újabb tapasztalatai . . .”

4. Társadalmi és tömegléktan.

Ezen és hasonló gondolatmenetekkel szemben mindenekelőtt az az ellenvetés merült fel, hogy a társadalom nem izolált cselekedetekből áll (hiszen akkor az egyéni léktan törvényei volnának egyszerűen a szociológiában alkalmazandók s minden külön szociológiai

tudomány lehetetlen volna !), hanem tömegmozgalmakból s a szociológiának épen az a feladata, hogy kimutassa azt a folyamatot, mely az egyéni vágyakból társadalmi törekvéseket, az egyéni cselekedetekből társadalmi akciót teremt. Vagyis, hogy van az, „hogy az emberi egyénekből alakult összeségeknek külön önálló lelki életjelenségeik vannak, melyek bár az összeséget alkotó egyének pszichéiből alakultak, de azoktól külön valamik, azokkal egyenkint nem esnek egybe; nem azok egyszerű sommázatai, hanem új eredmények, melyeknek tényezői az egyesek”. (Jászi Viktor.)

Hisz nyilvánvaló, hogy az emberiséget alkotó egyesek túlnyomó többségének egész lelki élete a legszükségesebb megélhetés biztosítására irányul s mégis azok az egyéni akaratok olyan tömegmozgalmakká sűrűsödnek, melyeknek célja többé nem a kenyér, hanem pl. keresztes háborúk, huszitta mozgalom, vezényszó, hogy az egész világtörténelmet úgy lehet tekinteni, mint véres harcokat oly javakért, melyekről az emberek túlnyomó többségének egyéni lelki élete semmit, vagy alig valamit tud elmondani. És ez ellen ne mondja senki, hogy hát az osztályharc, a tömegek félrevezetése, a korrump sajtó, a demagóg szónokok, stb. hoznak létre ilyen eredményeket, mert nem is beszélve arról, hogy mennyi a tudományos pontosság ezekben a megállapításokban, nyilvánvaló, hogy az egyéni lélek leghevesebb és legparancsolóbb gerjedelmeit más lelki jelenségek — kollektív lélektani jelenségek — rendes sodrubból kitérítik, Ward minden gazdaságossági elve ellenére és az elszegényedett, nyomorgó tömeg az általános választójog hatékony szociális orvosszere helyett a népbolondító urak vezényszópolitikáját karolja fel, mint ahogy a múltban is rendszerint az egyéni lélek „valódi érdekei” helyett a tömeglélektan „álérdekeit” karolta fel.

Csak régi gondolatmenetekben elfogultak vagy boldogan egyszerűsítő elmék nem látnak itt nagy és

bonyolult problémákat. És tényleg Tarde az egyéni lélektan helyett kiadta az intrapszichológia jelszavát, mint a szociológia tulajdonképeni célját, így a szociológiának ép az a feladata, hogy az emberi lelkek egymásra hatásának törvényeit vizsgálja meg, melyek mások a társadalmi fejlődés különböző fokain. De legmélyebb gyökerekben két törvényre vezethetők vissza. Az egyik a feltalálás törvénye. A másik az utánzás törvénye. Az egyén feltalálásai azok, melyek a szükségletek egyre teljesebb kielégítését biztosítják és ezen feltalálásoknak utánzás által való továbbterjedése azokat a társadalom közkinccsivé teszi, íme az utánzás óriási szerepe néhány példában:

„Az első vadember, aki szikrát csalt ki két kő összeütése által: nem gyanította, hogy abból fog előállni a tűzhely vallása. Az első vadember, aki fiatal bárányokat, vagy borjúkat elevenen elfogva, észre vette azt a könnyűséget, mellyel azok megszelídíthetők és azt az előnyt, mellyel hizlalásuk közvetlen leolelésükkel szemben járt: nem gyanította, hogy ő egy új érárt kezdeményezett, a pásztorérát és egy új politikai uralmat, a patriarchális családet, a szervezett klánét és törzsét, melyből a nemesség és az örökletes arisztokrácia fog kiemelkedni. Az első vadember, aki felfogta azt az eszmét, hogy a magvak és a gyümölcsök egyszerű gyűjtése helyett elvesse azokat és gabonaféléket műveljen és gyümölcsfákat ültessen: nem sejtette, hogy ezen egyszerű eszméből egy város fog születni, a kormányzásnak egy egészen új formája és hogy e patriarcháról, a törzs vagy a klán főnökéről a hatalom, teljesen átalakulva az önkormányzati hatóságokra fog átszálalni. Az első férfi vagy nő, aki a szövőszéket kigondolta és vásznat állított elő, hogy azt házon kívül eladja (míg eddigél minden család az összes ruhát, amire szükség volt, asszonyai vagy rabszolgái által maga készítette el): ez az ember a jövő városai számára —

mint amilyen például Flórenc volt az ő gyapjú-céheivel — bevezette az ipar és kereskedelem mikrobáját, mely a tőke felhalmozása és felszabadítása által demokratizálta a világot.”

És a társadalmi fejlődés rendkívüli gyorsasága a XIX. században nem-e a feltalálások szinte végtelen számának az eredménye?

Az utánzás pedig, mely alatt „mindenféle interspirituális fotografiai lenyomatot” kell érteni „akár akaratos legyen az, akár nem, akár passzív, akár aktív” az egyéni eszmék elszigetelt alkotásaiból társadalmi intézményeket teremt.

Az interpszichológiának azután a részleteiben is tanulmányozni kell ezt a folyamatot, még pedig Tarde szerint főleg három irányban: 1. az egyén hatását egy másik egyénre; 2. az egyén hatását az egybegyült tömegre és megfordítva; 3. az egyén hatását a közönségre vagy a szétszórt tömegre és megfordítva.

Mielőtt azonban ilyen vizsgálatokról szó lehetne, a tömeg tudományos kutatása válik szükségessé. Sehol nem nyilvánul oly szembeszökően az egyéni lélektan ki nem elégtő volta a társadalmi jelenségek vizsgálatában, mint épen a tömegnél, értve alatta az embereknek valamely pillanatnyi esemény folytán véletlenül összeverődött, avagy egy adott célra organizált sokaságát.

A kis városnak a tűzvész hírére összeverődött népétől, a forradalmi lángtól égő sokaságon át, a színházak, operák és cirkuszok közönségén keresztül, fel egészen az *Institut* pálmadiszes gyülekezetéig vagy az angol parlament méltóságos tárgyalásaiig: a különböző alkatú, összetevődésű, szándékú, eredetű tömegekben olyan lelki folyamatok játszódnak le, melyek ugyan sok tekintetben eltérők egymástól, de megegyeznek abban, hogy az egyéni lélektan törvényei épen nem, avagy rendkívüli módosulásokkal érvényesülnek benne. Tényleg valóságos külön lényekkel állunk itt szemben, me-

lyeknek kutatására külön tudomány: a tömeglélektan képződött.

Ezeknek a jelenségeknek vizsgálata egészen új keletű. Eredményei még bizonytalanok, de azért az ide vonatkozó irodalom átolvasása meggyőzhet mindenkit arról, hogy valóságos problémákról van itt szó, melyeknek megoldása nélkül különösen a nagy történelmi átalakulások megértése nem volna teljes.

Mindenki, akit valaha egy tömeg az utcán magával ragadott, érezte azt a rendkívüli átalakulást, mely önmagában és a többi emberben a tömeg hatása alatt végbement. Hogy vált a békés ember dühöngővé, a félénk vakmerővé, az óvatos önfeláldozóvá. Milyen csodálatos módon születnek meg — senki sem tudja, hogy hogyan — az új hírek, jelszavak, célok. Hogy vész el a józan ítélet s minő szertelenségbe csapnak át a vágyak és az indulatok!

És ami az élet kis dolgaiban is ilyen rendkívüli, milyen végzetessé válhatik nagy történelmi sorsfordulóknál.

Le Bon, ki legtöbbet foglalkozott ezekkel a tömegjelenségekkel így foglalta össze kutatásainak néhány általános eredményét, melyek ha nem is véglegesek, mindenestre mutatják, hogy miről van itt szó:

„A legszembeeszkőbb vonása a lélektani értelemben vett tömegnek a következő: bárminők legyenek is az azt alkotó egyesek, bármily hasonló vagy hasonlóan legyen is életmódjuk, foglalkozásuk, jellemük és értelmiségük, azon egyetlen tény által, hogy tömeggé átalakultak, bizonyos fajta kollektív lélekkel rendelkeznek, mely őket tökéletesen eltérő gondolkozásra, érzésre és cselekedetre ragadtatja attól, ahogyan ki-ki egyénenként gondolkodnék, érezne vagy cselekednék. Vannak eszmék és érzelmek, melyek csak oly egyéneknél lépnek fel avagy alakulnak át cselekedetté, kik tömegbe kerültek. A lélektani tömeg egy provizórikus lény, mely

heterogén elemekből alakul, melyek egy pillanatra össze-
forradnak tökéletesen úgy, miként a sejtek, melyek az
élő testet alkotják, összetevődésük által egy új lényt
hoztak létre, mely rendkívül eltérő tulajdonságokat tűn-
tet fel azoktól, melyekkel az egyes sejt rendelkezik.”

Hogy a tömeg ezen realitása nem absztrakció, vagy
metafora, legjobban megmutatja moralitásának vizsgálata:
„Ha a tömeg képes gyilkosságra, gyűjtogatásra és
mindenfajta bűnre: épúgy képes a legmagasabb jószág,
önfeláldozás és érdeknélküliség tényeire is, melyek sok-
kal emelkedettebbek azoknál, melyekre az izolált egyén
képes. Főleg a tömegben lévő egyénekre lehet a dicső-
ség, a becsület, a vallás, a haza érzelmeinek fölkelté-
sével hatni elannyira, hogy egyesek készek lesznek
életüket feláldozni. A történelem hemzseg olyan tények-
től, melyek analógok a keresztes háborúkkal és a francia
forradalom önkénteseinek önfeláldozásával. Csak az
összeségek képesek nagy, érdekmentes tettekre. Mennyi
tömeg hagyta magát heroikusan lemészároltatni olyan
hitért, eszméért és szavakért, melyeket alig értettek
meg. . . . Az egyéni érdek ritkán hatékony ok a
tömegben, pedig az az izolált egyénnek csaknem egye-
dűli indító motívuma. Egész bizonyos, hogy nem az
érdek vezette a tömegeket annyi háborúban, melyeknek
céljai a legtöbb esetben fölfoghatatlanok voltak értelmük
számára és amelyekben oly könnyen engedték magukat
legyilkolni, mint a vadász tükre által hipnotizált pacsirta.”

Látható mindebből, hogy a szociológiának igen
fontos és érdekes vizsgálatait lesznek ezeken a tereken.

Az egyéni lélektan törvényei, ezek szerint, a tár-
sadalmi életben kettős átalakulást szenvednek:

Először maga a társadalmi élet általában, minden
életnyilvánulásában *sui generis* lélektani tüneményeket
hoz létre.

Ezek az intra-pszichikai törvények is átalakulnak
ott, ahol tömegszerű összeverődések történnek.

5. A társadalom organizmus.

Ilyen és hasonló csapásokon igyekeznek a lélektani szociológia a társadalmi élet törvényszerűségeinek megértésében előrehaladni.

Munkája nem maradt ellenhatás nélkül. Sokan akadtak, akik úgy a módszer, mint eredményei iránt a legnagyobb bizalmatlansággal voltak. Tagadták, hogy az, amit a lélektani szociológia mivel, valóban a társadalomtudománynak természettudományos megalapozása volna. Utaltak arra, hogy ami itt történik, az voltaképpen ugyanaz, mint amit Platótól kezdve minden metafizikus csinált. Az objektív törvényszerűség helyét az ember szándéka és akarata foglalja el, mintha az egyszerre a teremtés felett úrrá vált volna. Utaltak arra is, hogy a lélektan nem is képezheti a szociológia alaptudományát, mert a tudományok rendjében nem a lelki élet előzi meg a társadalmi életet, hanem a biológiai élet, míg a *psyche*, a lelkierő, mai tudásunk szerint, a fejlődés minden fokán föltételezendő. Utalhattak arra is, hogy ha csakugyan a lelki erő képezné a társadalmi élet alapját, akkor ki lehetne mutatni, hogy a lelki éra minden növekedése, vagyis az idegrendszer minden fejlettebb alakulata a társiasság magasabb fokával járt együtt. A tények ellenben azt mutatják, hogy igen fejlett idegrendszeű lények gyakran igen tökéletlen társadalomszerű együttéléseket alkotnak, sőt olykor izoláltan élnek: míg nagyon fejletlen idegrendszerű állatok nem ritkán igen bonyolult társadalomszerű együttéléseket mutatnak. (Társadalomszerű és nem társadalmi együttélésekről azért beszélek, mert különös, de úgy van, hogy a szociológusok egyáltalában nem tartották szükségesnek a legújabb időkig megvizsgálni, hogy tulajdonképpen mi is a világnak az a darabja, melyet ők kutatnak: miben egyezik meg és miben különbözik a jelenések valamely más már ismert körétől.) Viszont tör-

ténelmileg semmi bizonyítéka nem volt a társadalom ilyen pszichikai eredetének, mert az „államkeletkezés” platói tervét régen a metafizikába kellett visszadobni, mert izolált emberre sehol sem akadtak, hanem az ember mindenütt társas állapotban él. Ezért nevezték el a hordát (a primitív emberek kisebb-nagyobb együttelő csoportját) a „kezdetleges társadalmi plazmának”, mely a társadalmi élet legkorábbi fokaként jelentkezik. S hogy létezett-e egyáltalán valaha társadalmi kapcsón kívül álló egyes ember s ha létezett, minő pszichikai motivációk bírták őt társadalmi egyesülésre: az ép oly metafizikai tépelődés volna, mint amaz, mely a felett okoskodnék, hogy miféle lelki indokok bírták rá az atomokat molekulák, vagy az izolált sejteket állati vagy növényi testek alkotására.

A természettudományos elméket még bizalmatlannabbá tette a lélektani iskolával szemben az a körülmény, hogy szinte naponta született meg a társadalomnak egy-egy új utolsó lelki princípiuma, mely néhány kiszakított s mások által kétségbevont tény alapján ismét valamely bizonytalan formulával akarta megmagyarázni a világ ama legbonyolultabb darabjának összes törvényszerűségeit, melyet társadalomnak nevezünk.

S ami betetőzte a bizalmatlanságot a természetkutatók szemében, az a körülmény volt, hogy ezekkel a végtelenül egyszerű alapelvekkel (a régi gyógyászat hideg és melegével) nemcsak megmagyarázni akarták a létezőt, hanem meg is bíralták, sőt ép ez volt a főfoglalkozásuk. Akaratoktól független törvényszerűségekről alig volt szó ezekben a könyvekben, annál több erkölcsi prédikációról vagy célszerűségi receptről. Itt is, ott is föltűnt egy-egy társadalomfilozófus, aki az emberiség egész eddigi pályáját avagy annak valamely részét, dőreségnek jelentette ki s azt vélte, hogy ezen dőreség fölismerésével most már okosabb, vagy teljesen okos, tökéletesen boldog társadalmi együttélést fog

lehetni „csinálni”, mert ugyan még az élet legprimitívebb képleteit sem vagyunk képesek mesterségesen előállítani, de ezek az írók nem kételkednek abban, hogy minden élet legbonyolultabb képletét, a társadalmat igenis mesterségesen lehet előállítani s ép ez a mesterséges előállítás képezi a társadalmi élet legjellemzőbb vonását.

Természetes, hogy ilyen vagy rokon megmondolás legelőször is annak a férfiúnak agyában öltött határozott felfogást, aki egész életét ép az egész *Kosmos*-ra kiterjedő fejlődéstörvény kutatásának szentelte és az evolúció törvényében egy minden történést (tehát a társadalmi történést is) átölelő magyarázatot akart adni az anyag és a mozgás legáltalánosabb formuláiban.

Ezért volt Spencernek mintegy jelmondata a szociológiában: *Society is not a manufacture, but an evolution.* (A társadalom nem gyártmány, hanem fejlődés.)

Szociológiájában tényleg abból indul ki, hogy mi a társadalom? És e kérdésre úgy válaszol, hogy a társadalom organizmus.

E tételét a következő megmondásokra alapítja:

1. Mindegyikek kis halmazatból észrevétlenül nő meg tömegében: némelyik mérhetetlen többszöröse lesz eredeti nagyságának. Az élő sejtek egyesülése összetett organizmusokká, a busman-törzsek előállása, nagy állatok és nagy országok kifejlődése egyaránt bizonyítják ezt. („Integrálódás.”)

2. Mindegyikük — egyéni organizmusok és társadalmak — kezdetleg egyszerűek s növekedésükkel mind bonyolultabbá, sokoldalúbbá válik szervezetők, így differenciálódnak a hidráktól az ember szerveiig az élő lények minden fiziológiának megdönthetetlen tanúsága szerint, s így nő meg a társadalomban a szó teljességében vett munkamegosztás, amit a nemzetgazdaságtan egybehangzóan tanít.

3. Míg eleintén, kifejtetlen állapotukban alig függenek össze az organizmusoknak részei, lassan-lassan oly

kölcsönös összetartozás fejlődik ki az élő lények és a társadalmak részei között, hogy mindegyik rész egyen-egyen csak úgy élhet és működhetik, ha a többi rész élő munkája segíti. Épen ez a különbség van a szét-darabolható annulózák és a Menenius Agrippa példázatában egymásra utalt, elválaszthatatlan testtagok között, s ez a példázat mindjárt az összenőtt nagy társadalmakat is magyarázza a dakoták összeverődő megszálló csapataival szemközt.

4. Úgy a társadalomban, mint a többi organizmusban az összeségnek élete hosszabb, nagyobb, mint bármely tagjának léte; az emberek a társadalomban, a sejtek az emberben pusztulnak és kicserélődnek, míg az összeség élete itt is, ott is, túlhaladja nemzedékeitek.*)

Ezen kiindulási pontjainál fogva válik Spencer az organikus iskola megalapítójává. De Spencer ezen alapvető megegyezések mellett egy alapvető különbséget is lát a társadalom és a biológiai organizmus között, azt t. i., hogy míg „az állati testben csak egy speciális szövet van érzésére képesítve, az alatt a társadalomnak minden tagja föl van ruházva érzéssel”. Az egyéni szervezetnek megvan az „együttes öntudata, mely boldogságot vagy boldogtalanságot érez. De nem így van ez a társadalomban; mert ennek élő egyedei nem vesznek el és nem is veszhetnek el egyéni öntudatukat, és mert a társadalomnak, mint egésznek, nincs együttes öntudata”. Nem vizsgálva itt meg, hogy tényleg mennyiben forog fenn ez a különbség, s hogy különösen joga volt-e Spencernek az egyéni sejtnak öntudati életét ily kategorikusan tagadásba venni a speciális érző központtal szemben: tény az, hogy Spencer az organikus elméletben nem látott egy *working hypothesis*-t, vagyis olyan föltevést, mely a kutatót munkájában vezetheti.

*) Spencer tanának ezt a jó kivonatát részben Hegedűs Lóránt: *A szociológia sarktétele* c. művéből vettem át.

Tényleg Spencer szociológiáját egész más alapon építi fel. Tekintetbe veszi a környező fizikai világ hatásait, ép úgy, mint a gazdasági tényezők hatásait; az eszmék hatását ép úgy, mint az érzelmek hatását. Ép ezért nem helyeslem azt a felfogást, mely Spencer szociológiáját úgy állítja oda, mint amelynek alapja az a tétel volna, hogy az emberi fejlődés nem az értelem, hanem az érzelem munkája volt. Legfeljebb arról lehet szó, hogy az érzelmeknek nagyobb jelentőséget tulajdonított, mint az eszméknek s hitt az erkölcsi fejlődés alapvető fontosságában, mely az egyéneknek a környezethez s a társadalmi együttéléshez való mind teljesebb hozzáalkalmazkodásban állana, s mely jórészt az emberi érzelmek lassú átalakulása útján folynék le. Ezen lelki megfontolások mellett azonban az objektív összefüggések rendje mindig érdeklődése előterében van s a társadalomnak önálló, az egyénétől különálló realitása erőteljesen domborodik ki nála. Ha már a Spencer szociológiáját valamely alaptételbe akarják beleszorítani, inkább azt lehetne mondani, hogy a legalapvetőbb törvényszerűségnek a társadalom átmenetelét tartotta a harcra állapotból az ipari együttműködésbe. Sajnos, e tételnek inkább csak moralizáló alapot tud adni s általában fejtegetései során sűrűn megfélekedezik kiindulási pontjáról s (talán inkább, mint bárki más) beleesik abba a hibába, hogy a történelmi fejlődés hosszú szakaszait hajlandó az erkölcstelenségek és az ostobaságok bűneinek tekinteni.

Utódai kezében az organikus elmélet mindinkább elvesztette komolyságát. A kis epigonok megelégedtek azzal, hogy felszínes analógiákat állítottak fel a társadalom és az állati test között, így pl. akadtak emberek, akik tudományos munkát véltek mívelni az által, hogy megállapították, hogy a „kötőszöveteknek” a társadalomban az alkalmazottak osztálya felel meg, a „zsírszöveteknek” a gazdagok, az „elzsirosodott idegzsövetnek” a papság stb. stb.

Könnyen érthető, hogy ezek a csodabogarak az elmélet teljes kompromittálására vezettek, úgy, hogy mikor Méray a sejtbiológia újabb eredményei alapján vette fel azt a fonalat, melyet Spencer elhagyott, nemcsak egy minden eddigi kutatástól szakító gondolatmenetnek, hanem egy kompromittált elméletnek is terhét kellett viselnie.

Méray kiindulási pontul annak a különbségnek megvizsgálását választotta, mely az emberi társadalmakat az ú. n. állati társadalmaktól elválasztja, mert egészen helyesen csak a genetikai fejlődés folyamán remélte, hogy megtalálja az összekötő pontot, mely a társadalmat egyéb más természeti jelenségekkel összefűzi. Ebből a fejlődési folyamatból a lelki erőt Méray kirekeszti, nem azért, mintha az nem léteznék, hanem azért, mert az nem kínálkozik objektív összehasonlítás alapjául.

Az állati társadalmak vizsgálata szerzót arra az eredményre vezeti, hogy azok nem valódi, emberi jellegű társadalmak, mert „az állatok együttlétéből sohasem állt elő eleven organizmus”, hanem azok olyan rendű együttlétek, aminővel a teremtés egy alacsonyabb fokán találkozunk: a bacillusoknál, melyek szintén nem organizmusok, hanem ideiglenes összeköttetések. Ellenben az emberi együttlét valódi organizmus, miként az állati test. Az emberi civilizáció organizmus. És ez az organizáció későbbi, magasabb civilizációk anyja lett. „Ezen civilizációk épülete nem mechanikai hozzátétel által gyarapodott, mint az úgynevezett állati államok fészkepülete, hanem organikus növekedést mutat. Itt nemcsak az egyes állati individuumok tevékenységei mutatnak fejlődést, hanem maguknak a civilizációknak folyamatai is. Erre a fejlődésre a nemzedékek sorát mennek biologice rá, hogy mindig új alakzatú, magasabb és magasabbra organizált civilizációkat hozzanak létre. Hangyafészkekből vagy méhkaptárokból sohasem lesznek élő testek: de az összes civilizációk magukon hordják az eleven élet jellemvonásait.”

Eddig tulajdonképen Spencer is eljutott, csak Méray megvonta a különbséget az állati és az emberi társadalmak között s a különbség csak abban áll, hogy míg az állatok között — miként a bacilluskolóniákban — nincs anyagcsere, addig az emberek között, miként a sejtek között, anyagkicserélődés van. Méray tehát nem habozik a társadalom törvényeit a sejtbiológia törvényeiben keresni, sőt azokkal civilizációnk legjellegzetesebb tünetényeit is magyarázni törekszik, sőt a jövő fejlődésre nemcsak prognózisokat állít fel, hanem azok beteljesedéséhez rendszere értékét fűzi.

Nem lehet itt Méray gondolatmenetét tovább követni, annál kevésbbé, mivel igen sok, amiből kiindul, ma még vita tárgya. Ellenfelei joggal állíthatják, hogy nincs az a biológiai kézikönyv, melyben az ő biológiai törvényei feltalálhatók volnának; viszont ő joggal állíthatja, hogy a tudomány eredményei ép az átmeneti vonalakon vannak legkevésbbé elrendezve, mivel az illető szaktudománynak legkevesebb szüksége volt rá. Tény, hogy Méray ismételt kísérletei a kutatók meggyőzésére eddig eredménytelenek voltak s egyedül nálunk Somló Bódog azonosította magát Méray kiindulási pontjaival.

De bármi legyen is ennek a kísérletnek sorsa, az kétségtelen, hogy a társadalom kulcsa a szociológia és a biológia határán van elrejtve, mivel a jelenségek minden, bonyolultabb rendjében megismétlődnek a kevésbbé bonyolult rend törvényei, amint azt Comte kifejtette. Az is kétségtelen, hogy a szociológia minden újabb eredménye csak megerősíti azt a fölfogást, hogy a társadalom élő test, mert a társadalom nem pusztá összetétele az őt alkotó egyéneknek, hanem ezen egyének között olyan összefüggések vannak, melyeket csak az élő lények sejtjei között ismerünk, így nem lehet a társadalom valamely részéhez nyúlni anélkül, hogy ezt a beavatkozást az összes többi rész meg ne érezze. Ez az, amiről a mi kontár politikusaink oly

gyakran megfélekednek. Látnak egy társadalmi jelenséget és azt hiszik, hogy az valami egyedülálló dolog, mellyel felszínes tulajdonságai szerint lehet elbánni s nem veszik észre, hogy minden társadalmi tünemény csak egy darabja az élő társadalmi testnek és aki ahhoz hozzányúl az egész életfolyamatainak ismerete nélkül, az rettenetes bajokat fog előidézni, mint a rossz orvos, aki csak a legkézzelfoghatóbb tüneményeket nézi, nem pedig a mélyebb összefüggéseket.

Pedig a mi híres államférfiaink épen így járnak el. Ők a szocializmusban évtizedeken át csak néhány okvetetlenkedő héber kellemetlenkedéseit látták; az alkoholizmusban az emberek mértéktelenségét; a prostitúcióban egy csomó magáról megfélekedett lény szemérmertlenségét és így tovább. Az orvosság tehát nagyon egyszerű: a hébereket be kell csukadni, a részegeseket meg kell bírságotni s a ledér fehérszemélyeket a külvárosokba kell kitoloncoltatni. Punktum. Ezzel minden van minden és a törvényhozó nyugodt lélekkel pihen meg, mint a rossz orvos, aki azt hiszi, hogy a tífuszt meggyógyította a láz elnyomása által. Persze minden csak betegebb lesz: a nyomorgó munkástömegek elégedetlensége nő és anarchisztikus merényletekre vezet; az alkoholizmus rohamosan terjed és nyomában a bűn és az örültség; a venerikus betegségek irtózatossá válnak és feldőlnek „hetedíziglen” a családok boldogságát.

Észszerű politika is csak úgy lehetséges, ha a társadalmat élő valóságnak tekintjük.

6. A biológiai szociológia. A társadalmi átöröklés. Eugenetika. Az osztályok antropológiája. Faji elméletek.

A lélektani iskola bizonytalanságai és az organikus iskola kétes értékű analógiái által ki nem elégítve, a kutatók figyelme más irányba fordult. Pozitív, természet-

tudományi összefüggések rendjét keresve, nem csoda, hogy a gondolkodók egy csoportjának érdeklődését azok a modern vizsgálatok kötötték le, melyeket egy szóval a Darwin nevével lehet megjelölni. Ha a Darwin és az ő nyomában haladók kiépítették a természetes utat, mely az egysejtűtől a majom-emberig elvezet: mi sem látszott természetesebbnek, mint tovább nyomozni ezt a sort és a kiválasztás, alkalmazkodás és átöröklés nagy törvényeinek az emberi nemből való további eredményeit kifürkészni. Ezek a kutatások nem voltak szorosan véve szociológiai természetűek, mivel tárgyuk nem a társadalom, hanem az egyén volt. De kétségtelenül nagy szociológiai hordereje volt — főleg az alkalmazott tudomány, a politika szempontjából — a kiválasztás, az alkalmazkodás és az átöröklés kérdéseinek.

Igy még maga Spencer hosszú vitát folytatott Weissmannal, a német biológussal abban a kérdésben, hogy az egyén által szerzett tulajdonságok átöröklődnek-e az utódokra, mint Spencer állította a lamarckizmus alapján, avagy a szerzett tulajdonságok nem öröklődnek át s a faj képességei kizárólag a csirasejt ősi állománya által vannak megszabva.

Ez a vita tehát arra a rendkívül fontos kérdésre vonatkozott végeredményében, ha vajjon a környező viszonyok hatása (a nevelés) és az így létrejött új tulajdonságok átöröklése által lehet-e a faj természetét megváltoztatni, avagy a fejlődésnek más útja nincs, mint az alacsonyabb-rendű fajok kiirtása a természetes kiválasztás útján, avagy új tulajdonságok tenyésztése a különböző fajok vérkeveredése által (az ősi csirasejtek keveredése folytán).

Ez a vita még ma is tovább tart ellenére annak, hogy döntő fontosságú kísérleti tények merültek fel, melyek a szerzett tulajdonságok örökletes voltát bizonyítják.

Mégis ezek a viták igen termékenyek voltak a szociológiára, mert egy rendkívül fontos társadalmi tény felismerésére és kidomborítására vezettek. Ez a társadalmi átöröklés ténye, mély azt jelenti, hogy az emberi társadalomban a biológiai átöröklés fontossága háttérbe szorul a *sui generis* társadalmi átöröklés mellett.

Nem tagadva ugyanis a faj biológiai nemesbülésének fontosságát, nyilvánvaló, hogy a társadalom fejlődésében a biológiai átöröklésnél nagyobb fontosságú tényezők játszanak közre.

A társadalomban az életnek egészen új faja áll elő, melyet a zoológusok nem ismernek és ép a szociológia feladata volna ennek a sajátos társadalmi életnek törvényszerűségeit meghatározni.

Ha ugyanis a civilizáció kizárólag az emberi ész terméke volna és ezek a szellemi képességek örökletesek (és igen valószínű, hogy kedvező föltételek mellett csakugyan azok) s ha tekintetbe vesszük, hogy a mai ember „uralma a természet felett” milyen rendkívüli a primitív, avagy akár az ókor embere hatalmával szemben is: akkor azt lehetne várni, hogy a mai ember szellemi fejlettségében óriási mértékben fölülmúlja minden más, régibb kornak emberét. Bajos volna azonban ezt a ránk nézve oly hízelgő tételt elfogadni, mert a legilletékesebb kutatók figyelmeztetnek arra, hogy például a görög, a római, és az arab civilizáció munkásainak átlagos szellemi tulajdonságai legalább is egyenrangúak voltak a miénkkel.

Nem lehet tehát a gőz, a villany, a Röntgen-sugarak mai bámulatos kultúráját az emberi elme fejlődéséből levezetni. Nem lehet különösen a Loria érdekesítő vizsgálatait után, melyek ismételten kimutatták, hogy a szabad földterület, a *terra libera* állapota föltétlenül rányomja a maga bélyegét minden emberi társadalomra, álljon az római patriciusokból,

középkori hűbérurakból vagy angolszász gyarmatosítók-
ból.

Az emberi ész biológiai fejlődésénél fontosabb tényező a társadalmi átöröklés, mely szerint az emberi tevékenységek erejét és képességét első sorban az azokat körülvevő és nemzedékről-nemzedékre átöröklött kultúra határozza meg. Az u. n. civilizált népek nem azért pusztították ki az ú. n. vad népek kultúráját, mivel a rabló spanyol kalandor okvetlenül különb elméjű lett volna, mint a szegény letiport vörösbőrű, hanem azért, mert a spanyol puszkája legyőzte a vörösbőrű nyílveszőjét. Ami nem jelent mást, mint azt, hogy a spanyol-európai kultúra legyőzte a vörösbőrű-amerikai kultúrát. Pedig a puska csak egyik alkatrésze ennek a kultúrának és nem is a legfontosabb. Mellette ott vannak az egyetemek és a könyvtárak, a tőzsdék és a gyors közlekedési eszközök, az újságok és a múzeumok stb. Nem minden európai ember születik okosabbnak, erősebbnek, vagy ügyesebbnek, mint valamely színes bőrű. De föltétlenül minden európai ember tevékenysége megszázsorozódik vagy megezerszereződik eredményben ama kulturális eszközök segítségével, melyekbe beleszületett.

Pascaltól ered az a szép és mély mondás, hogy „az emberek egész sorozata az összes korokon át úgy tekinthető, mint egy és ugyanaz az ember, aki mindig élt és állandóan tanult”. Ez más szóval azt jelenti, hogy mentül gazdagabb, mentül fejlettebb egy civilizáció, annál nagyobb eredményeket érhet el — és aránylag kisebb erőfeszítéssel — az abban született ember. Csak gondoljuk meg azt, hogy olyan szellem nélküli mechanikai eszköz, mint a milyen ma a szótár, vagy a logaritmus-tábla: micsoda rengeteg előnyt ad a létért való küzdelemben oly „népekkel szemben, melyek a társadalmi átöröklés eme termékeivel nem rendelkeznek.

Az antropológiai kutatások további eredménye, hogy általa kezd kialakulni az embertenyésztés tudománya, melynek Galton az *Eugenics* (eugenetika) nevet adta és amely ma a londoni szociológiai társaságnak egyik kedvelt témája. Attól tartok, hogy az alkalmazott szociológiának ezt az érdekes fejezetét nagyon is a biológiai törvények szűk keneteiben viszik s megfelelkeznek róla, hogy az embertenyésztés koronája, a géniusz nagy mértékben társadalmi termék. Ez ma már nem föltevés, hanem az Odin vizsgálatai után tény, mert ez a tudós képes volt a nagy emberek genezisének számos, szigorúan társadalmi okát megjelölni, sőt azokat pontos statisztikai fölvételekkel támogatni.

Másrészt azon néposztályok életkörülményeit vizsgálva, melyek a legkedvezőtlenebb biológiai tüneteket mutatják — úgy a testi, mint a lelki, mint az erkölcsi oldalon — Niceforo képes volt kimutatni, hogy a degenerációnak ezek az okai szintén szigorúan társadalmi tüneményekre vezethetők vissza. A szegény néposztályok vizsgálata e tekintetben annyira döntő volt, hogy szerző és több más író a régi individuálbiológiai vizsgálatok helyett egy új tudománynak, az osztály-antropológiának megalapítását sürgeti.

„A modern tudományos kutatások újabb eredményei — úgymond — megengedik, hogy az antropológiai tudományok nagy fájáról egy újabb autonóm ágat szakítsanak le, melynek feladata az alsó társadalmi osztályokhoz tartozó emberek természetrajzi vizsgálata, azon osztályoké, melyek a krónikus nyomor állapotában élnek, s melyek a pauperizmus nagy hadseregét alkotják. Ez az új tudományág tehát a társadalmi osztályok antropológiájának részét képezi, vagy határozottabban a szegény osztályok antropológiája. Eddigélé a pauperizmust s az ú. n. munkáskérdés különböző szempontjait elvont módon tanul-

mányozták, figyelmen kívül hagyva a húsból és a csontból való embert. Pedig ellenkezőleg arra van szükség, hogy ezt a személyiséget az első sorba állítsuk s annak természetrajzi vizsgálatát nyújtsuk, mint az állattan az állatét vagy a növénytan a növényét. . . Eddig a nyomor gazdasági és erkölcsi oldalait tanulmányozták, elfeledve az ember vizsgálatát, vagyis a szegény természetrajzát, mely vizsgálat kell, hogy az összes efajta kutatások alapja legyen.” Helyesebben: — és Niceforo kutatásai tényleg idevezettek — meg kell jelölni a társadalmi kauzalitást bizonyos társadalmi tények s bizonyos osztálytipusok között s e munkában nem lehet a szegény néposztályoknál megállani, hanem ép így ki lehet és ki kell a többi osztályok antropológiáját is dolgozni. Ezeket a kutatásokat időben megelőzte a kriminál-antropológiai irány, melynek megalapítója Lombroso a bünteteket bizonyos testi elváltozásokra vezette vissza. Ezt a zseniális, de túlzott sejtelmet a modern pozitív büntetőjogi iskola, Ferri vezetése alatt, kellő jelentőségére vezette vissza a bűn lélektani és társadalmi okai mellett.

Sajnos, az antro-po-szociológia neve nem ezekhez a tartalmas és komoly vizsgálatokhoz fűződik, hanem a gondolkodóknak egy másik, sokkal vakmerőbb s felületesebb iskolájához: a faji szociológiához. Abból a felszínes és durva megfigyelésből kiindulva, hogy a különböző emberfajták színe, alakja, fejformája, egyes testrészeiknek aránya, hajuk alkata stb. eltérő: nem haboznak azt a tételt felállítani, hogy ezekben a szervezeti eltérésekben, illetőleg az azokat létrehozó faji eredetben (többnyire a Weissmann-féle örök és halhatatlan csirasejt értelmében fogva fel azt) található fel a történelem kulcsa.

Ezen iskola megalapítója a francia diplomata, gróf Gobineau volt, aki 1854-ben négy kötetes munkát írt az emberi fajok egyenlőtlenségéről.

Az egész emberiség, szerinte, rettenetes dekadenciában van és ezt a hanyatlást az okozza, hogy az árja vér tisztaságát egyre inkább elveszti, az az árja vér, mely minden civilizációt kezdeményezett és amely a népvándorlással újra felfrissítette az elvénült Európa véréét. De az árja faj egyre inkább veszíti el tisztaságát, a félistenekből utálatos hibridek lesznek, melyek teljesen alkalmatlanok az árja faj dicső küldetését folytatni. Ennek a rettenetes folyamatnak a testi oldalon az felel meg, hogy a nemes tiszta dolichocefál koponyatípust (a hosszú fejűeket) kiszorítja a durva, plebejus, kevert brachicefál koponyatípus (a kerek fejűek). Gobineau utódjai mind ilyen vagy hasonló csapásokon haladnak, de sokszor egymással is összeütközésbe kerülnek s ami az egyiknél a faji kiválóság jele, az a másiknál a dekadencia jelévé válik. Pl. hogy a legelmaradottabb néger-faj a legtisztább dolichocefál típus, egyáltalán nem zavarja ezeket az urakat.

Egyik tanítványa Ammon az egész modern demokráciát brachicefál-képződménynek tartja, ami sajátosan komikus ellentétben áll ama másik tételével, hogy a város a dolichocefál elit gyűlhelye, holott tudvalevőleg a város a modern demokráciák alapvető ereje.

Nagyon jellemző pl. ezen iskolára egyik vezérének Lapouge-nak következő felkiáltása: „Meg vagyok róla győződve, hogy a következő században (vagyis a XX. században!) milliószámra fogják az emberek egymást gyilkolni a koponya-indexben mutatkozó egy-két fok különbség miatt ... Az utolsó szentimentálisok tanúi lehetnek majd a népek tömeges kiirtásának.”

Ha csodálkozni lehet is azon, hogy akadnak egyesek, akik ilyen és hasonló eredményeket a mai tudományban komolyan vesznek: másrészt nyilvánvaló, hogy ez az ideológia fontos tömegszükségletet elégít ki. A faji egyenlőtlenség tudományát Finot a fehérbőrűek

nyának nevezi, mert ők találták ki kapitalista és gyarmatosító fosztogatóiságuk igazolására.

Azonban nem szabad ezekkel a tétélekkel az egész antropológiai iskolát azonosítani s méltányos annak jelenlegi fejét nem Chamberlainban, hanem Galtonban látni s így fogva fel azt, mint a faji, biológiai tényező hasznos kutatása jelentkezik. De az eddigi kutatások is felhatalmaznak már annak kijelentésére, hogy ennek a szempontnak jelentősége eltölpül a tulajdonképeni szociológiai szempontok mellett, ugyananyira, hogy a nem kapitalista nemzetek jobban hasonlítanak egymáshoz, mint amennyire egy és ugyanazon „faj” hasonlít önmagához, lelki természetében, történelmi fejlődése különböző fokán.

7. Társadalmi Darwinizmus: a Rassenkampf.

Biológiai jellegű kutatások annyiban, amennyiben a Darwin-féle létért való küzdelemben keresik a társadalmi fejlődés alaptörvényét, azok a vizsgálatok, melyeket Bagehot kezdeményezett, Gumplowicz folytatott s amelyeknek koronájául a Ratzenhofer műveit szokták tekinteni. De többé nem az egyén van a kutatások központjában, hanem a társadalom maga. A társadalmak és a társadalmakon belül a társas képletek küzdelme az, ami a társadalmi fejlődést meghatározza.

A társadalmi fejlődés legmélyebb oka a fajok harca, melyet Gumplowicz részletesen *Rassenkampf* c. munkájában világitott meg s mely Ward szerint az ellentétes természeti erők hatása kozmikus elvének csak egyik esete. Faj alatt ez az iskola nem ért biológiai értelemben vett fajtát, hanem egy összetartozó embercsoportot, mely a vérközösségen alapuló hordától a modern nemzetekig elvezet. A „szociális

természeti folyamat” az amalgamizáció, az összeforradás, mely a primitív hordák, törzsek, népek végtelen számán keresztül egyre nagyobb integrációk, a modern nemzetek felé halad. Ennek a kikerülhetetlen folyamatnak eszköze a háború. A háború által történő leigázás és a győzők és a legyőzöttek ezt követő összeolvadása egyre nagyobb társadalmi alakulatok felé vezet. A vérségi szeretet (*Blutliebe*) a csoporton belül s a vérségi gyűlölet (*Blutfeindschaft*) az idegen csoportokkal szemben azt eredményezi, hogy a nagyobb hadierejű csoport a gyöngébbet kiirtja vagy (későbbi fokon) magának aláveti. A hadi képesség és felszereltség egyre nagyobb jelentőségű lesz a létért való küzdelemben. A hadban történt leigázás után kezdetét veszi az egybeolvadás folyamata, melyet Gumplowicz és Ratzenhofer egyes fázisaiban is kikutattak. Szerintük, ha az ellentét a két „faj” között oly nagy, hogy asszimiláció nem jöhet létre, a társadalom mintegy „polarizálva” van. Ez a tény a kasztok alapja. A rend csak a katonai túlerő alapján tartható fenn. Ez az állapot tartósan kivihetetlenné válik s létrejön a jogrend, mely valamely tűrhető kompromisszumot hoz létre az uralkodók és a legyőzöttek között. Az idő egyre jobban enyhíti az ellentéteket és a gazdasági élet és a kultúra mind több szállal fűzi össze az egykori ellenfeleket. A vérkeveredés egyre homogénebbé teszi a csoportot, így a két ellentétes faj összekeveredéséből egy új faj jön létre, mely teljesen elfeledte a régi antagonizmust és magát egységesnek érzi. A nemzeti érzület kialakul.

Ez a folyamat azután újra megismétlődik. Új hódítás ismét új ellentétekre és új vérkeveredésre vezet. Meg se lehetne állapítani, hogy a mai történelmi nemzetek hány ilyen összekeveredés eredményei, de azt igenis tudjuk, hogy a világ vezető nemzetei egyszersmind a legmilitárisabb nemzetek. Kétségtelen, hogy nem

ismerünk egyetlen magasrendű civilizációt sem, mely ne háborúból alakult volna ki.

A Spencer által megfigyelt teljesen békés népek mind alacsony kulturállapotban élnek.

Gumplowicz szerint nem lehet kétséges a történelmi folyamat iránya. Csak a szentimentálisok nem akarják észrevenni: „Évszázados harcokból és egymást felváltó államalakulásokból keletkeztek az Olaszország, Spanyolország, Franciaország területén létrejött nemzetiségek, amelyeket rokon nyelvük és kultúrájuk már ma „román fajjá” kovácsolt; a nemzet- és fajkialakulás hasonló folyamata játszódott le az alpok és az északi tenger között, hol az egykori népchaosból a német nemzetiség fejlődött ki, mely, mint „germán faj” szerepel; az európai keletet pedig a lengyel nemzeti állam megdőlte és a törököknek csaknem teljes kiirtása után Oroszország igyekszik egy „szláv nemzetiséggé” összeolvasztani.

Nem szabad hinni, hogy ez a folyamat itt beveződött. Gumplowicz kikerülhetetlenek tartjaegy „európai faj” kialakulását, mely csak ugyanazon véres processzus eredménye lehet. És a véres dráma itt sem áll meg. Mert már megszületett az amerikai faj és tovább menve, a sárga faj is megjelent a történelem színpadán. „Mindig új harcokra, mindig új fajokat teremt a szociális természeti folyamat, mely mind hatalmasabb nép- és nemzetkeveredéseket foglal össze, mind nagyobb kulturterületeket ölel fel s mind nagyobb *raffinement*-al vezeti a kölcsönös kipurisztító háborúkat. És a nóta vége? Az emberi szem számára ez a vég ép oly láthatatlan, mint amennyire kikutathatatlan kezdete.”

Ugyanez a harci princípium érvényesül azután egy társadalmon belül, ha nem is ilyen véres formában. Az abszolút ellenségeskedés törvénye uralkodik itt is, Ratzenhofer szerint, az egyes osztályok, csoportok, testületek harcában a megélhetésért és a hataloméért, míg végül ezeken belül az egyének küzdelme folyik.

Nagy és durva vonásokban körülbelül ez a fajok harcának elmélete, melyet különösen az amerikaiak a szociológia eddig elért legnagyobb eredményének tartanak.

Kétségtelen, hogy ez az iskola több érdekes problémát vetett fel, mely előtte kevés figyelemben részesült. Ilyen a háborúnak, mint a történelmi folyamat mintegy biológiai alaptényének beállítása; az osztályképződés háborús eredetére való figyelmeztetés; az osztályharc elméletének kiszélesítése.

Sajnos, az egész elmélet távol áll a végleges tudományos megalapozástól. A gazdasági fejlődés tényét s a modern élet háborúellenes alakulatait alig méltányolja kellőleg ez az iskola. Nem veszi figyelembe azokat a jelenségeket, hogy a munkamegosztás és a csere ténye legalább oly primitívnek látszik, mint a háború és hogy a történelemben a meghódított népek ép a békés, gazdasági foglalkozást űző törzsek, vagyis, hogy ezek a foglalkozások éppen nem a hódítás eredményei. A társadalmi harcokról a társadalmon belül minden esetre pontosabb fölvételt ad a történelmi materializmus.

8. A történelmi materializmus. Viszonya egyéb iskolákhoz. Társadalmi morfológia.

A történelmi materializmus nemcsak szociológiai iskola, hanem a szocializmus tudományos megalapozása. A fordulatot, melyet ez a tan a párt életében jelent, Engels úgy formulázta, hogy a szocializmus utópiából tudomány lett. Ez alatt azt érti, hogy a szocializmus szakított első elmékedőinek racionalista-utópista gondolatvilágával s ehelyett a társadalom fejlődéstörvényeit kutatja s azok értelmében cselekszik. Nem egy ideális, legjobb, legcélszerűbb állam önkényes kigondolásáról van szó többé, hanem valaminek előrelátásáról, a mi természet-tudományi kikerülhetetlenséggel közeledik.

Ha Engelsnek ez a hite valóban teljesült volna, a változást úgy is meg lehetne jelölni, hogy a szociológia a metafizikából természettudomány lett.

A történelmi materializmus főtételeit Marx állította fel: „Életük társadalmi termelésében az emberek határozott, szükségyszerű, akaratuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba mennek be, melyek anyagi termelési erők bizonyos fokának felelnek meg. Az anyagi élet termelési módja általában meghatározza a szociális, politikai és szellemi életfolyamatokat. Nem az emberek öntudata az, mely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük az, mely öntudatukat meghatározza. Fejlődésük bizonyos fokán a társadalom anyagi termelési erői ellentétbe jutnak a létező termelési viszonyokkal, avagy, ami csak jogi kifejezés ehelyett, a tulajdonviszonyokkal, melyek keretében eddig működtek. A termelési erők fejlődési formáiból ezek a viszonyok bilincsekké lesznek. Ekkor a szociális forradalom állapota következik be. A gazdasági alap változásával az egész óriási felépítmény (*Überbau*) lassabban vagy gyorsabban átalakul. Az ilyen átalakulások szemléleténél mindig meg kell különböztetni az anyagi, természettudományi hűséggel megállapítható változást a gazdasági termelési viszonyokban, a jogi, politikai, vallási, művészeti vagy bölcséleti, egyszóval ideológiai formáktól, melyekben az emberek ezen ellentét öntudatára jutnak és azt kiküzdik . . . Egy társadalmi alakulás sohasem tűnik el előbb, mint amíg mindazon termelési erők kifejlődtek, amelyek számára elég tág és új, magasabb termelési viszonyok sohasem lépnek helyére, amíg azok, anyagi létföltételei magában a régi társadalomban ki nem keltek. Ennélfogva az emberiség magának mindig csak oly feladatokat szab, amelyeket megoldhat, mert pontosabban szemlélve, mindig azt fogjuk találni, hogy a feladat maga csak ott merül fel, hol megoldásának anyagi föltételei már léteznek, vagy leg-

alább kialakulások folyamatában vannak. Nagy körvonalakban az ázsiai, antik, feudális és modern polgári termelési viszonyokat jelölhetjük meg, mint a gazdasági társadalomképződés progresszív korszakait. A polgári termelési viszonyok a társadalmi termelési folyamat utolsó ellentétes formája; ellentétes nem az egyéni antagonizmus értelmében, hanem az egyének társadalmi életfeltételeiből kinövő antagonizmus értelmében: de a polgári társadalom ölében kifejlődő termelési erők egyidejűleg megteremtik az anyagi föltételeket ezen antagonizmus megszüntetésére. Ezzel a társadalom-alakulással bezárul az emberi társadalom bevezető-történelme. (*Vorgeschichte.*)

Marx ezen elméletében élesen domborodik ki annak evolucionista, determinista és organikus jellege. Evolucionista, mert egy a saját törvényei szerint lefolyó fejlődési folyamatot lát a társadalmi fejlődésben. Determinista, mert az alapvető termelési viszonyoknak az emberi akaratoktól független jellegét állítja. Organikus, mert „nem az emberek öntudata az, mely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük az, mely öntudatukat meghatározza”.

Kétségtelen, hogy a társadalom Marxnál is valódi, élő realitás, nem pedig az autonóm egyes emberek valamely kompromisszuma. Ennek az élő testnek az „anatómiája a politikai gazdaságtan”, mert a társadalom gazdasági fejlődése határozza meg eszmei életét, ideológiáját. A társadalmi fejlődést nem a vallási, erkölcsi, jogi, bölceleti, művészeti eszmék változása határozza meg, hanem a gazdasági termelési viszonyok változása. Az új gazdasági erők szükségkép ellentétbe jutnak a régiekkel és ez az ellentét az illető gazdasági erőket képviselő osztályok harcában folyik le. Így az osztályharc a társadalmi dinamika legfontosabb tényezője, mely Sombart szerint ugyanazt a szerepet viszi a társadalomban, mint a létért való küzdelem a biológiában.

A történelmi materializmusnak ez az elmélete kétségkívül a szociológia legjelentékenyebb részét képezi és a társadalmi kutatás rendkívül termékeny eszközének bizonyult, mely egy Marx, Loria, Sombart, Lamprecht, Kautsky, Grosse kezében messze be világított a társadalmi fejlődés nem egy homályos zugába s a jelen politikai zavarái közepette is gyakran megbízható iránytűnek bizonyult be.

Loria emellett az osztályharc tanát tovább is fejlesztette annak kimutatásával, hogy a tőke nem mint egységes hatalom áll a munkával szemben, hanem a föld- és a mozgótőke-jövedelem mint két ellenséges erő szerepel s megtörténik, hogy olykor majd a föld, majd meg a mozgó tőke hívja szövetségül a munkásosztályt vetélytársával való harcában. A tőke két fájának ezen természetes ellentétéből vezeti le Loria a munkásosztálynak egyre erőteljesebb és sikeresebb előrehaladását.

A történelmi materializmust az államra és a jogra Engels, Marx hű munkatársa alkalmazta. Engels tanai sajátos keveréke a marxi objektivizmusnak a racionalista magyarázatokkal, az erőszak elméletekkel s olykor az erkölcsi szempontokkal is. Innen sűrű ellenmondásai. Engels szerint az államot a magántulajdon védelmére kitalálták s „minthogy az állam abból a szükségletből állt elő, hogy osztályellentéteket korlátok között tartson, de minthogy egyidejűleg ezen osztályok összeütközésének közepette jött létre: ennél fogva rendszerint a leghatalmasabb osztály állama, mely általa politikailag is uralkodó osztállyá válik és így új eszközöket szerez az elnyomott osztály fékentartására és kizsákmányolására.”

Minthogy a jövő társadalom az osztályellentéteket meg fogja szüntetni: az állam is el fog enyészni. „A társadalom, mely a termelést a termelők szabad és egyenlő egyesülése alapján újjászervezi, az egész

állami gépezetet oda helyezni, ahova majd akkor tényleg illeni fog: a régiségek múzeumába a szövöszék és a bronzbalta mellé.”

Maga a szocializmus revizionista szárnya érzi ennek az elméletnek szimplista racionalizmusát és Bernstein óvást emel ellene: „Csak a differenciálatlan gazdaságok állapotában — hogy a biológiából vegyek példát — folytathat a társadalom molluskavagy laposféregszerű létet. Miként az állatvilágban a működések differenciálódásának előrehaladásával karöltve a csontváz kiképződése elkerülhetetlen lesz, úgy a társadalmi életben, a gazdaságok differenciálódásával, az egész társadalmi érdeket, mint ilyent képviselő közigazgatási test kialakulása nélkülözhetetlen. Ilyen test volt eddig az állam és ma is az.

Mínthogy pedig a termelés továbbfejlődése egész nyilvánvalóan nem állhat a differenciált termelés megszüntetésében, hanem csak új összefoglalásában, a kiképződött differenciáció alapján — a személyekre átvive, nem a hivatásos munkamegosztás megszüntetésében, hanem kiegészítésében: a társadalom közigazgatási szerve, a belátható jövőben a jelenlegi államtól csak fokozatilag különbözhet.”

Nagy és termékeny munkát végzett a történelmi materializmus. Mindenekelőtt kigyomlált a tudományból egy csomó metafizikai szörszálhasogatást és utópista racionalizmust. Azután hasznos kanalizációt végzett a tudományban, miként Le Dantec mondaná. Az okok összekevert labirintusából kihámozta az egyik leghatalmasabb okozati sort: a gazdaságit, a leghatalmasabbat legalább a társadalom mai fejlődési fokán. Ezért biztosabbak magyarázatai a jelent és a jövőt, miként a multat illetőleg.

Lehet-e azt mondani, hogy a történelmi materializmus voltaképen összeesik a szociológia ama lélektani iskolájával, mely a célszerűség elvét hirdeti és a

gazdaság-technikai ismeretek döntő fontosságát hangsúlyozza a társadalomban. Azt hiszem nem, mert a történelmi materializmus gondolatvilágában az egyén nagyon is elenyészik. Osztályok életét látja a társadalomban, melyet gazdaság-történeti okok mozgatnak. Igaz, hogy ezen osztályok cselekvését csak lelki motiváció alapján képes előremondani. De azt a lelki motivációt a múlt határozza meg és a jelen osztályhelyzet, nem pedig az egyes egyének önkénye. Talán inkább lehet mondani, hogy a modern kollektív-lélektani iskola tekinthető a történelmi materializmus pszichikai egyenértékének. És ha ezzel szembeni azt mondanák, hogy hiszen a gazdasági folyamatot végeredményben az egyéni fölfedezések határozzák meg: azt válaszolnám, hogy voltaképpen nincsenek egyéni fölfedezések, mert a látszólagos egyéni találmányok összes alkatelemeit a társadalom termi meg; s hogy maga a technikai fölfedezés holt érték mindaddig, míg a társadalmi erők nem hasznosíthatják.

Loria és többen figyelmeztettek rá, hogy a felhasználható technikai berendezéseket végeredményben a mindenkori produktivitás határozza meg és hogy sok zseniális fölfedezés parlagon hevert és néha századokon keresztül (pl. Cuignot már 1790-ben Paris utcáin automobilon járt), mert nem volt hozzá elegendő munka vagy tőke, vagy föld.

De azt el kell igenis ismernünk, hogy a fejlődési vonal megrajzolásában a kollektív lélektani szempont mindaddig nem lesz mellőzhető, míg magának a gazdasági folyamatnak objektív természettudományi jellege tisztázva nincs, vagyis míg a társadalmi életet be nem tudjuk sorozni a természet valamely más, már ismert birodalmába, pl. a biológiába vagy a mechanikába.

És azt is el kell ismerni, hogy a kollektív lélektanhoz becses adatokat nyújt az egyéni lélektan is.

Ebben a következtetésben benne van, hogy a történelmi materializmus nem lehet a szociológia utolsó szava.

De ettől a végleges természettudományi bekapcsolástól eltekintve, a történelmi materializmus már ma is sok tekintetben nem ad kielégítő feleletet.

A Marx koncepciója a termelési erők alapján nyilvánvalóan túlszűk. Ellenkezőleg maguknak a termelési erőknek kialakulását kell megvizsgálnunk s itt elemibb jelenségekre bukkanunk, amilyenek a földrajzi viszonyok, a népesség sűrűsége, az emberi csoportok összetétele és alakja, vagyis egyszerűen mindaz, amit újabban társadalmi morfológiának neveztek el. Csak mindezeket beleértve az emberi gazdaságba, maradhat meg a Marx koncepciója.

9. Újabb problémák. A történelmi és gazdasági erők.

Egyáltalán a múltra nézve egyre nagyobb lesz a zavar.

A vérségi kapcsolat ténye elsődrendű hatóóknak látszik, melyre a legalaposabb kutatók figyelmeztetnek.

A Durkheim-iskola egész sereg lelkiismeretes kutatással a vallási tüneményeknek alapvető társadalmi formáló erejét hirdeti és figyelmeztet a mai tömegmozgalmaknak is kifejezetten vallásos jellegére. És ép a legújabb kutatások világában nagyon is elképzelhető, hogy oly korban, mikor a gazdasági produktivitás minimális volt, ellenben a gonosz szellemekkel való rettenetes harc a primitív ember legegésőbb gondja volt: a vallási eszmék ereje fölülmulta a gazdaságiakat, így egy igen alapos kutató, De Groot Kina túlszaporo-dását és az ebből előálló rettenetes tömegnyomort s dögvészeket az ősök tiszteletéből magyarázza meg. Ugyanis a kínaiak, mint a legtöbb nép, hisznek az

ősök szellemeiben, vagyis abban, hogy az elhunyt szel-
leme tovább él, de zavartalan boldogságban csak akkor,
ha az utód az elhunyt szellemének tiszteletére előírt
szertartásokat pontosan teljesíti. Ez azonban nemcsak
az elhunytak, hanem az utódoknak is az érdeke, mert
a nyugalmában megzavart szellem az élőkre is vesze-
delmes. S minthogy az előírt szertartásokat csak fi-
gyermek teljesítheti: a kínai társadalomban valósággal
lázás vágy van fiúgyermek után, mert hisz ettől függ
a szülők túlvilági boldogsága. Mentül több fiú: annál
nagyobb a kínai öröme, mert ha az egyik meghal, ott
van a másik, vagy a harmadik, aki halála után lelke
zavartalan boldogságáról biztosan gondoskodni fog.

Innen a túlkorai házasságok nagy száma, innen a
mentül több gyermek után való törekvés, amely túl-
szaporaságra, éhínségre s ezeket követő pestisekre vezet.

Ezer meg ezer ember pusztul el a vallás, a régi
tudomány tévtanai miatt, melyek ma a legszigorúbb
vallás-erkölcsi parancsok mezét öltötték fel a kí-
naiaknál.

És maga az osztályharc problémája voltaképpen
milyen ismeretlen kérdés. Ellentétben a marxi tannal,
a történelem olyan osztályok évezredes uralmát mu-
tatja, melyek tökéletesen improduktívak voltak.
Ez a katonai osztályok uralma, mely a háború kérdé-
sét vezeti be, mint nagy szociológiai problémát. A
katonai-politikai rendszer nélkül minden történelmi jöve-
delemeloszlás elképzelhetetlen.

Azután a már egyszer létrejött ideológiák félel-
metes történelmi erők, melyeknek számbavétele nélkül
pontatlan és durván egyszerűsítő lesz minden magyarázat.

A nagy elméletek és a kevés ténybeli kutatások
a szociológiát odavezették, hogy valóban mindent meg-
tudunk magyarázni, de semmit sem tudunk. Nem ismer-
jük a legalapvetőbb összefüggések rendjét. Nincs oly
társadalmi összefüggés, melyre mint végleg megállá-

pitottra lehetne hivatkozni, így van ez a legegységesebb jelenségektől a legbonyolultabbakig. Pl. Bücher éveken át állíthatta, hogy a primitív társadalmak a csere tényét nem ismerik. Oly alapvető tény pl. mint az, ha vajjon az emberi együttlét háborúval vagy kooperációval kezdődik-e, tudományosan el nem döntött. Az általános harc és az általános béke iskolája egyaránt hivatkozhatik az emberi nem legkorábbi fejlődési szakára. Ép így nem tudjuk, ha vajjon a promizskuitásban, avagy a monogámiában kell-e látni a nemi viszonyok legelső jelentkezését és hogy ennek kapcsán az atyai vagy az anyai leszármazás ténye döntött-e a rokonság kérdésében.

Ép ilyen megoldatlan kérdés, ha vajjon lehet-e ősi kommunizmusról beszélni s ha igen, minő értelemben?

S ha már pusztá tények tekintetében ilyen bizonytalanság uralkodik, el lehet képzelni, hogy minő chaotikus állapotok keletkeznek, ha a különböző tények között kauzalitást igyekszünk felállítani.

Persze vannak — még pedig igen kiváló gondolkodók — akiket a társadalmi múlt ezen bizonytalansága nem aggaszt és azt tartják, hogy a jelen társadalmi állapot megértésére és a jövő meghatározására nincs szükségünk ezen múlt ismeretére. Nekik a történelem csak amolyan példatár, melynek adataival a lélektani törvényeket illusztrálni lehet.

Mi sem helytelenebb, mint ez a felfogás. A történelmi múlt sokkal reálisabb erő a jelen és a jövő meghatározásában, mint az élő egyes egyén. A leggőgösebb individualista is tehetetlen a múlt erőivel szemben. Sokan e felfogásban valami homályos metafizikai tételt látnak és Loria is tiltakozik az ellen, hogy a társadalomnak valami realitást tulajdonítsunk az egyénnel szemben. (Mert voltaképpen ide redukálódik az a vitakérdés is, mely bennünket foglalkoztat: hisz nyilvánvaló, hogy a múlt erői csak a társadalmon át érvényesülhetnek s ha csak az egyén az egyedüli tár-

sadalmi realitás, a múlt erői legfeljebb annyiban érvényesülhetnek, amennyiben azoknak egy részét az egyén bizonyos biológiai hajlandóságokban örökölte.)

Engemet is megróttak (még pedig igen nagyra-becsült helyről), hogy írásaimban sűrűn használom a történelmi és gazdasági erők kifejezést, melyben sokan metafizikai félhomályt, mások gondolati pontatlanságot látnak. Pedig ezek a történelmi és gazdasági erők a szociológus szemében legalább is olyan realitások, mint az egyén.

Mert ha a társadalommal nem is lehet kezét fogni, míg az egyénnel igen (ahogyan Loria durván illusztrálni akarja a különbséget): a társadalom ennek dacára nem kisebb realitás, mint az egyén és ma szomorúan nézne ki a természettudomány, ha ezt a kézfogási kritériumot alkalmazta volna a fizikai jelenségek realitásának mérésénél. Szépen mondotta erre nézve Pikler: „Nézzük az objektív tudományt. Az egész objektív tudomány alapja az a tétel, hogy az egyszer megindult mozgás sohasem szűnik meg, oly állítás, amely szemmel láthatólag és kézzel foghatólag ellenkezik minden tapasztalattal és amelyet a tudomány csak úgy tarthat fenn, hogy szemmel nem látható és kézzel nem fogható, minden közvetlen tapasztalaton kívül eső mozgásokat tesz föl. Az a föltevés, hogy a testeknek, melyek körülöttünk látszólag nyugvó állapotban vannak, részei folytonosan mozognak, ellenkezik legvilágosabb szemléletünkkel, pedig ebben ma nem kételkedik senki. A tudomány lépten-nyomon tanítja, hogy fény- és hőfokok, súlyok, amelyeket érzékeink egyenlőknek, illetőleg egyenlőtleneknek mondanak, egyenlőtlenek, illetve egyenlők, mérései folytonos ellentétben vannak a közvetlen tényekkel, pedig ezeken a közvetlenül érzett tényekkel ellentétes föltevéseken nyugszik mai egész tudományunk.”

Nagy ideje, hogy a bölcs kritícizmusnak ezt a szellemét végre a társadalomtudományokra is alkalmaz-

zuk. És Herbert Spencernek amaz előítéletek között, melyek a szociológiai kutatás eredményességét zavarják, elsősorban a közelség, a mindent megértés előítéletét kellett volna felsorolnia. Tudniillik az emberek azt hiszik, hogy mivel a szociológiai folyamat általuk történik, mivel ezen folyamat egy része az ő öntudatukban valahogyan visszaverődik, vagyis mivel a politikának hol aktiv alanyai, hol passzív tárgyai: ők a társadalmi életet jól ismerik s minden különös tanulmány és kutatás nélkül helyes képük van a társadalom fejlődéséről. A közelség ezen illúziója alapján vonták pl. kétségbe a történelmi és a gazdasági erők realitását. Pedig, ha a fizikában a sugarak bizonyos eltérése elég ok bizonyos (mondjuk magnetikus) erők föl-tételezésére: a társadalmi életben szinte óráról-órára tapasztalhatjuk egyes egyének és csoportok ilyen eltérést a társadalmi és a gazdasági erők által. Ez a tünény oly nyilvánvaló, hogy ezen az alapon mondhatta Durkheim a kényszert a társadalmi tények alapjellemonomásának, mely azokat az emberek pusztán egyéni tényeitől megkülönbözteti. A társadalmi realitás, mint jogi, vallási, erkölcsi, gazdasági és esztétikai kényszer jelentkezik.

Születik egy gyermek. Milyen gyöngé és tehetetlen realitás ez a történelmi és gazdasági erők irtóztatos valóságával szemben! Az esetek túlnyomó többségében (melyek alul csak egy-egy génusz tesz olykor némi kivételt) nem az illető hajlandóságai és képességei fogják pályáját meghatározni, hanem ilyesféle tények: milyen az országban a nagy- és kisbirtok aránya; milyen a közlekedési eszközök állapota; minő vallásfelekezetet tagja; voltak-e ősei; milyen a rendőri és a közigazgatási ügyek állapota; minő a városi életen alapuló racionalizmus ereje; a tőkekoncentráció foka mennyire haladt előre ... Ez és egy csomó más ilyen jellegű tény fogja az újdonszülött sorsát — a nagy átlagban eldönteni — életben-

maradásától, anyagi állapotától és szellemi habitusától kezdve közéleti szereplésén, társadalmi érvényesülésén át, el egész rendjeleiiig s átélt venerikus betegségeiig. Micsoda tények döntöttek felette? Mind, mind kényszer-tények, azaz társadalmi tények. Olyan tények, melyek függetlenek az emberek akaratától, s amelyek ismét más, az emberi akaratától független társadalmi tényekben gyökereznek. Mert azok a tények, melyekről szó volt ilyenféle más tényeken alapulhattak: hogy a királyi hatalom gyengesége folytán különösen nagy birtokarisztokrácia fejlődött ki; hogy a török hódítás egy évszázaddal visszavetette a közlekedés, az ipar és kereskedelem állapotát; hogy az osztrák iparpolitika és a bornirt rendiség állapota lehetetlenné tette erőteljes városi élet kialakulását; hogy a tőke koncentrációja igen alacsony fokra jutott a nemesi közigazgatás, az extenzív mezőgazdaság és a személyi uzorát folytató tőke következtében; hogy a latifundiumok rendszerét kísérő tömegnyomor és a nepotizmust ápoló rendőrség miatt hallatlanul felszökött a prostituáltak száma s a szifilis statisztikai arányszáma nagyobb lett, mint másutt Európában stb. stb. És ezeknek a tényeknek ismét más az emberi akaratoktól független tények felelnek meg. S ha ilyen társadalmi tények határozzák meg a társadalmi cselekvést a jelenre nézve, a jövőbeli is ugyanilyen okoknak az eredménye. Persze, hogy a jövő fejlődés is emberi akaratokon át fog történni. Hisz az emberi akaratokat ép oly kevésbé lehet a társadalmi fejlődésből kikapcsolni, mint ahogy lehetetlen a nemi ösztön a biológiai fejlődésből ki-rekeszteni. Csakhogy nemi ösztön és akarat egyaránt determinált. És a társadalomtudománynak ép az a feladata, hogy meghatározza ezen akarat mindenkori törvényszerűségét, azt a kauzalitást, melynél fogva az emberek ma trösztöket, vámvédelmet, munkástörvényhozást, miszticizmust, keresztény-szocializmust stb. „csi-

nálnak”, míg egy más korszakban szabad kereskedelem, céhellenes törvényhozást, paraszt-kilakoltatást, ateizmust stb. „csináltak”. Csináltak, mert így kellett cselekedniük, a társadalmi determinizmus feltartóztatlan sodrában, mely a kozmikus determinizmusnak csak egyik esete. És csak így kinyomozva ezt a társadalmi determinizmust ágas-bogas folyamata minden részében s kifürkészve az összes társadalmi tények kölcsönhatásait, remélhetjük, hogy egy szép napon ez a tarka-barka történet, mint egy egységes természettörvény jelenik meg ámuló szemünk előtt, mely biztos iránytűül fog szolgálni a napi politika zavarai közepette. Már előízleltetője volt ennek a tudományos diadalnak, mikor Marx ezt mondhatta: Az alacsonyabb kapitalista fejlődésű ország jövő történetét láthatja a magasabb kapitalista fejlődésű ország korábbi szakában. Vagy mikor Loria arra figyelmeztetett, hogy a gyarmatosító ország történelmét.

10. Pozitív kutatások. Osztályozási törekvések. Az emberi természet.

Ezekkel a megfontolásokkal voltaképen már ismerjük a szociológia legújabb iskolájának, a Durkheim-iskolának, a pozitív iskolának néhány legfontosabb szempontját. Ez az iskola abban különbözik minden elődjétől, hogy nem akarja felállítani a társadalomnak valamely végső alapelvét. Nem mondja, hogy a társadalomban minden célszerűség, minden faj, minden létért való küzdelem stb., hanem az állítja, hogy a társadalom ép oly realitás, mint a világ bármely más darabja, tehát annak a törvényeit is ép úgy kell kutatni, mint a természet bármely más részét. Nem az embert kutatjuk, mert ez a biológia és a lélektan feladata, hanem azt az új világot, melyet az emberi társadalom alkot, mely

a mindenség fejlődésének legutolsó és legbonyolultabb etapja: a szuperorgánikus világ. „Ami létezik s ami egyedül képezheti a megfigyelés tárgyát, az nem más, mint a konkrét társadalmak, melyek születnek, fejlődnek, meghalnak, az egyik függetlenül a másiktól.” Ezeket az élő társadalmakat nyilvánulataiban, a társadalmi tényekben kell tanulmányozni úgy, mint a többi dolgokat. A közkeletű szociológia ép az ellenkezőt csinálta. „A dolgok vizsgálata helyett, azok leírása, összehasonlítása helyett, megelégszünk azzal, hogy eszméinkről tudomást szerezzünk, azokét analizáljuk és összehasonlítjuk. A realitások tudománya helyett ideologikus analízist csinálunk. Persze ez az analízis nem zár ki szükségkép minden megfigyelést. Olykor hivatkozunk tényekre is, melyek ezeket az eszméket vagy a belőlük levont következtetéseket megerősítik. De a tények ilyenkor csak másodsorban szerepelnek, mint példák, vagy megerősítő bizonyítékok, de nem képezik a tudomány tárgyát. A tudomány a dolgoktól megy az eszmék felé és nem pedig az eszméktől a dolgok felé.”

És ezek az eszmék nem szabnak természetes korlátokat a kutatóknak, miért is az könnyen abba az öntelt hitbe esik, hogy „ő újra megcsinálhatja a világot a saját erőivel, a saját vágyai szerint”.

Innen van az is, hogy a szociológusok könyveitelve vannak bírálatokkal, szubjektív értékelésekkel, népboldogító plánumokkal. Rég elvesztettük Taine bölcs objektivizmusát, aki arra figyelmeztetett, hogy az erkölcsi

tudományban a bűnt és az erényt ugyanazzal a lelki nyugalommal vizsgáljuk, mint a kémikus a cukrot vagy a vitriolt.

Ez a hasznossággal, a gyakorlati eredményekkel való örökös foglalkozás ép a primitív tudományokat jellemzi. Az összes tudományok csak lassan objektivizálódtak. Az arany keresése sokáig képezte a kémiai tudomány kizárólagos tárgyát. Persze eredménytelenül,

mert gyakorlati eredményeket csak úgy érhetünk el, ha ismerjük azt az objektív törvényszerűséget, melyet a jelenségek bizonyos köre ural. És most, hogy a kémia végleg objektív és érdekmentes tudomány lett, most, hogy rég felhagyott az aranycsinálással: soha nem voltunk oly közel az arany kémiai előállításához, mint ép ma, amikor Ramsay rézből lítiumot csinált.

Az orvostudomány is azóta lett tudomány, amióta tisztá, teoretikus alapokra helyezkedett.

A szociológiában a praxis lépten-nyomon zavarja az elméletet.

Ma már nevetünk amaz erkölcsi filiszterek és metafizikusok felett, akik állandóan erkölcsi parancsolataikat mennydörgik és rettenetesen méltatlankodnak azon, hogy az emberek nem akarnak megjavulni. Nevetünk felettük, mert tudjuk, hogy a túlzásúfolt munkásszobák lakóinak ép úgy javasolhatnák a szemérmetet, mint a 0° alá lehűtött víznek a folyékony halmaz állapotot.

Pedig voltaképen ugyanezt az eljárást követi minden szociológus, aki a társadalmi kauzalitás beható ismerete nélkül bárminő reformtervvel áll elő.

Nemcsak a társadalmi tényeket nem ismerjük, de még a kiindulási pontok is bizonytalanok. Nincs semmi megállapodás a kutatók között arra nézve, hogy mit értünk az egyes fogalmak alatt.

„Ismereteink jelen állapotában — panaszkodik Durkheim — nem tudjuk bizonyossággal, hogy mi az állam, a szuverenitás, a politikai szabadság, a demokrácia, a szocializmus, a kommunizmus stb., a helyes módszer eltiltaná tehát ezen fogalmak használatát, mindaddig, míg azok tudományosan meg nem állapítottak. És mégis az ezen fogalmakat kifejező szavak szüntelenül előfordulnak a szociológusok írásaiban. Közönségesen és biztonsággal használják őket, mintha jól ismert és meghatározott dolgoknak felelnének meg, pedig csak zavart fogalmakat keltenek fel bennünk, bizonytalan

benyomások, előítéletek s szenvedélyek zavaros keverékeit. Mi ma mulatunk azokon a különös okoskodásokon, melyeket a középkor orvosai szerkesztettek a meleg, a hideg, a nedves, a száraz stb. fogalmaiból s nem vesszük észre, hogy ugyanezt a módszert alkalmazzuk a jelenségek egy sorozatára, mely kevésbé bírja azt el, mint bárminő más, szerfölötti bonyolultsága miatt.”

Ez az állapot azután oda vezet, hogy az egyik kutató eredményei ellenőrizhetetlenné válnak a másik kutató által, hisz többnyire ugyanazon elnevezések alatt egészen különböző jelenségeket vizsgáltak meg.

És ez még nem minden. A kutatás tárgyának az a pontos körülhatárolása, mely a kísérleti tudományok alapja, ma még teljesen hiányzik a társadalomtudományból. Jog, vallás, erkölcs, zavaros tömegben van együtt, mint Hippokratesnél, aki a betegség okainál összekeveri olykor a napot és a szeleket, a folyókat és az ételeket.

Ezért helyez súlyt Durkheim erre a szabályra: kutatás tárgyává csak a jelenségeknek egy bizonyos közös külső jellemvonások által előre meghatározott körét szabad tenni s be kell vonni ebbe a kutatásba az összes jelenségeket, melyek e meghatározásnak megfelelnek.

Nyilvánvaló az is, hogy a társadalom ilyen objektív kutatásával karöltve nélkülözhetetlenné fog válni a társadalmak osztályozása. Mert mihelyst tudatára jutottunk a társadalom realitásának, világos, hogy az egyes társadalmi tények összehasonlításánál csak úgy haladhatunk előre, ha azonos vagy rokon társadalmi típusokhoz tartozó tényeket mérünk össze, mert egymástól távoleső társadalmi típusokhoz tartozó tények pontos konstatálása nem lehet bizonyíték valamely összefüggésre.

Tudnunk kell, hogy bizonyos társadalmi típusokban milyenek a tények rendes összefüggései, mert csak ezen alapon fog lehetni egyszer eljutni a pozitív társadalmi patológiához.

Tényleg, míg azok a gondolkodók, akik a társadalomban csak egyes egyéneket látnak, nem ismerik ezt a problémát (hisz szerintük az emberi természet mindig egyforma), addig a társadalom objektív kutatói Spencertől kezdve mind átértézték egy ily osztályozás horderejét és szükségét.

Igy Durkheim, Spencer kiindulási pontjait folytatva, egyetlen szegmentumos, egyszerű sokszegmentumos, egyszerűen összetett sokszegmentumos és kétszeresen összetett sokszegmentumos társadalmakat különböztet meg.

Tudom, hogy sokan mosollyal vagy megvetéssel fogják fogadni az ilyen és hasonló kísérleteket, melyeket Spencer kezdett el. Nem csoda, hisz a képzelhető legnagyobb ellentétben állanak a szociológia máig megszokott problémáival. Sok nagy dőreség is lesz közöttük, amint egy egész csomó eredménytelen és nevetéses kísérletnek kellett történnie a növények és az állatok tudományos osztályozásáig. Magam is nagyon valószínűtlennek tartom, hogy a pusztá összetétel foka, lehet-e termékeny felosztás alapja. De maga a törekvés komoly és egészséges, mint minden, ami hivatva van természetes rendet csinálni az önkényben és esetlegességben.

Az elmék egy türelmesebb osztálya az olcsó megvetés helyett a tudomány ekonómiájára fog hivatkozni és azt fogja mondani: Minek ilyen nehéz és bizonytalan kísérletekkel bibelődni a társadalom osztályozása érdekében, mikor az emberi természetet jól ismerjük, a társadalom természete ellenben objektíve teljesen ismeretlen és csakis az emberi természetekből érthető meg?

Ez az egész füzet eltévesztette volna célját, ha nem cáfolná meg eddigi érveivel és meggondolásaival is ezt az ellenvetést.

Azért röviden még csak ennyit: az emberi természet is a társadalmi fejlődés terméke. Egyes leg-

általánosabb vegetatív működésektől eltekintve ez az emberi természet egy folyton változó valami. Durkheim iskolája képes volt kimutatni, hogy még a legprimitívebb logikai felosztások is társadalmi eredetűek.

Annál inkább változó az emberi természet magasabb érzelmi és erkölcsi vonatkozásaiban.

Az emberi természet olyan bizonytalan fogalom, melyre építeni nem lehet, mert a valóság az, hogy az emberi természetet a társadalom kikerülhetetlen menete formálja s hogy minden nagy világtörténelmi korszak végrehajtja a maga *Umwertung aller Werke*-jét. Amit Szabó Ervin a szabadság fogalmára oly szépen megállapított, hogy t. i. az a mindenkori társadalmi viszonyok által formált valami, mindazon szellemi és erkölcsi értékekre igaz, amiből az az emberi természet állítólag áll.

És ha ezzel szemben azt mondanák, hogy ezek mögött a különböző szokások, érzelmek és berendezések mögött, mégis a mélyebb szemlélő előtt ott van az általános, közös emberi természet, az éhség, a szomjúság s a szerelem kielégítésére való ugyanazzal a legmélyebb törekvéssel: azt válaszolnók, hogy ez lehetséges — ugyan soha senki tudományos fegyverekkel nem nyúlt bizonyításához és számos oly tényt ismerünk, melyek azt bizonyítják, hogy a túlvilágra vonatkozó érzelmek gyakran legyőzik a szerelem, sőt még az élet ösztönét is — sőt valószínű, de mit sem változtat azon, hogy ez a néhány vegetatív alaptendenciára redukált emberi természet nem képezheti a szociológia alapját, mert azt, hogy ez az emberi természet mit fog tenni — mondjuk mi lesz reá nézve minden korban a legcélszerűbb — mindig a mindenkori egész társadalom tényleges erői határozzák meg, nem is beszélve arról amiről már más vonatkozásban volt szó, hogy nem az egyes ember a társadalmi dráma hőse, hanem a történelmi és gazdasági múlt által a legkülönbözőbb módokon konstruált és kombinált társadalmi csoportok.

11. Szociológia és politika. Véggövetkeztetések.

Meg egy ellenvetés. Dehát nem-e naponta, szemünk láttára folyik le erre az emberi természetre való hatás? A politikusoknak, a demagógoknak nem sikerül-e ezt az emberi természetet befolyásolni? Nem tudnak-e pártokat csinálni és forradalmakat lángra gyújtani? Ezek helyett az életbe vágó hatások tudománya helyett a szociológia olyan Durkheim-féle szegmentumos felosztásokkal foglalkozzék?

Itt jól kell disztinгуálni. Az emberi természetre való minden hatás, annak minden befolyásolása, a kollektív érzelmek és meggyőződéseknek egész folyamata, kezdve a malom-alatti politizálástól fel egészen az orosz forradalom „csinálóiig”: mindez a szociológia egy igen fontos fejezete. Természetesen az ő feladata itt sem az, hogy forradalmi recepteket csináljon, hanem hogy megértse ezt a folyamatot. És hogy fogjuk megérteni? Úgy ahogy pl. Ostrogorski megértette velünk az angolszász demokrácia természetrajzát kezdve a falusi kerületek bizalmi férfaitól fel egészen a *caucus*, a *wire-pulling* és a *log-rolling* mechanizmusáig. Természetesen tanulmányozni fogja a *leader* szerepét, a tömeg és az egyén összes interferenciáit. Szóval igyekezni fog a kollektív érzelmek és törekvések kikészítésének folyamatát úgy megérteni, ahogy mások a primitív totemisztikus szertartások mibenlétét tanulmányozzák.

De hol marad itt az élet? Kik fogják a forradalmi beszédeket mondani és a forradalmi plakátokat csinálni? Akik eddig; az erre különösen alkalmas idegrendszerek, melyeket a társadalom bizonyos elváltozásai ép úgy megtermelnek, mint a lázbeteg test bizonyos mirigykiválasztásokat. Mert soha senki tudományos kutatások alapján ép oly kevéssé lett szónok, vagy forradalmár, mint szép asszony, költő, vagy cour-

tisane. Mindezek a tünemények nem a tudományos, hanem a művészet-érzelmi hatások mesgyéjén állanak. Az agitátorok, az izgatók sohasem fognak a szociológusoktól tanácsot kérni, hogy hogyan agitáljanak és izgassanak, mert ezt megtanulni nem lehet. A szociológiának egyetlen egy praktikus eredménye lehet és ez: előre kiszámítani a jövőndőt, hogy minek kell szükségkép bekövetkezni, vagyis, hogy mire lehet a megvalósítás reménye mellett agitálni és izgatni (hogy erről beszéljünk, pedig ebben nem merül ki a politikai munka). Mint egy francia író mondotta: a modern szociológia meg fog teremteni egy új embertípust, a társadalmi mérnök, az *ingénieur social* típusát, aki a társadalmi erők s azok dinamikájának ismerete alapján azokat fel fogja tudományosan használni az emberi célok érdekében. Vagy még inkább társadalmi szülészmesterről lehetne beszélni, mert sohasem szabad elfeledni, hogy a társadalom nem az anorganikus, hanem az organikus világ folytatása, tehát életjelenségekkel foglalkozik, vagyis az anyag olyan rendkívül bonyolult összetételével, melyeket mesterségesen előállítani nem tudnak, így a társadalmi szülészmester egyedüli feladata lesz a fejlődés akadályait elhárítani s a legkisebb áldozatok árán a legegészségesebb eredményeket elérni. Mi köze ennek az agitáláshoz? Persze az is nélkülözhetetlen működés, de semmi köze sincs a tudományhoz, A nagy *opérateur-tól* csak azt várjuk, hogy a műtétet hajtsa végre a kellő időben és megfelelő eszközökkel. A beteg kapacitálását, a család megnyugtatótását, az ágy jó megrakását, a levegő helyes szabályozását kisebb emberek is elvégzik.

A társadalmi *opérateur-tól* is csak azt várhatjuk, hogy megmondja: itt és itt tartunk, a fejlődésnek ezek és ezek az akadályai, ilyen és ilyen beavatkozás indokolt. A többit azután elrendezik a politikusok: ez itt meg itt agitál, ez ott meg ott vezércikkezik. Már ma

is a sajtóiroda megmondja: csak ez a kiegyezés lehetséges. És az agitátorok, a politikusok, a vezércikkírók százai lármáznak, menydörögnek, káromkodnak és izgatnak a vezető államférfi receptje szerint.

Hogy hogyan menydörögjenek, káromkodjanak és izgassanak: ez csakugyan nem a tudomány feladata és ezen a téren a Bartha Miklósok mindig le fogják főzni a Herbert Spencereket, egyszerűen azért, mert a társadalom agitatórius funkciói egészen más természetűek, mint tudományos funkciói. Ritka kivétel, mikor mindkét tulajdonság egy egyénben találkozik.

Mindössze az képzelhető el, hogy a demagóg hatás külön tudomány tárgyává tétetnék s nem lehetetlen, hogy egy új gyakorlati tanszak is létre fog jönni, melyet kapacitológiának neveznék el egy csúnya barbár szóval, hogy a szociológia ellenségeinek örömet okozzak. Hisz már a szocialista pártok úgy is kezdenek agitátoriskolákat felállítani. Ezeknek az iskoláknak a vezérfonalát melyik tudomány fogja megállapítani? Valószínűleg egyik se, hanem a jó agitátorok fogják empirikus eredményeiket előadni. Bokányi Dezső egy óra alatt többet mondhatna el e tudományból, mint Durkheim tíz évi kutatás alapján. De ha az új tudomány megalakul, annak az egyéni lélektan csak igen kis segítségére lehet, minthogy a tömeg kapacitálása *par excellence* az elmék, akaratok és szenvedélyek amaz összehatásának az eredménye, melyet kollektív lélektan nak nevezünk. Vagyis újra a szociológiánál tartunk.

Remélem, hogy ez a futó áttekintés is elegendő volt arra, hogy az olvasót azokról a problémákról tájékoztassa, melyeket a modern szociológia főképviselei a szociológiai kutatások elé tűznek és azokról a válasszokról, melyeket néhányan ezekre a kérdésekre adtak. Mert a modern szociológiát a régi társadalomtudományoktól tulajdonképen csak a problémák föltevésének módja választja el. A társadalom a természet egyik

darabja lett. Kezdetben az egész világ a természetén kívül állott: isteni és emberi akaratok játékszere volt. Lassacskán az egész világ a természet uralma alá került s csak a társadalom maradt azon kívül. A szociológia az emberi társadalmat végleg besorozza a természet rendjébe. És ezt téve, feladata az, hogy a jelenségek ezen körének törvényszerűségeit keresse. Egymásmellettségeket és egymásutániságokat kutasson közöttük oly célból, hogy a társadalmi tények kauzális rendjéhez jusson el, abban a reményben, hogy egy egész sereg ilyen pontos fölvetel alapján valaha eljusson azon elemibb és általánosabb törvényszerűséghez, melyet az egész társadalmi folyamat ural.

Ezért a szociológia minden iskolája az akarat determinizmusának elvén épül fel, még azok is, melyek erről gyakran megfélelkeznek. És abban az arányban, amelyben a tudomány előrehalad, a nagy általánosításokat pontos részletvizsgálatok váltják fel.

A tudománynak ez a specializálódása, mely a természettudományokat hatalmasakká tette, a szociológiában is utat tör magának. Valaha a természettudomány is filozófiai diszciplína volt s a természet végtelen birodalmát évszázadokon keresztül egy-egy filozófiai katedra általánosításaiba szorították be. Lassacskán azonban a filozófiai kozmológiából kialakult a mechanika, a kémia, a hőtan, az elektromosság stb. stb. részlet-tudománya. Gyönyörű munkamegosztás jött létre az egyes kutatók között s a sok ezer pontos laboratóriumi kutatásból kialakult az egész tudománynak szilárd rendszere. A szociológia is erre az útra tér mindinkább és általános eszmék helyett azzal az élő valósággal igyekszik megismerkedni, melyet gazdaságnak, jognak, erkölcsnek, vallásnak, művészeteknek nevezünk és a társadalmi élet ezen különböző funkciói között keresi a kauzális, összeköttetést, jól tudván, hogy csak ez az út vezetheti el nagyobb és egyetemesebb törvényszerű-

ségekre. Az adatokkal nem példálózunk többé, hanem magukból a tényekből igyekeznek felállítani a tudomány rendszerét.

Vegyünk egy példát. A legrégebbi időktől kezdve mi mindent nem írtak ossza az öngyilkosságról. Vallásos és moralizáló értekezéseket, majd később az egyéni öntudat tényeit elemző kutatásokat. Azután az öngyilkosságot a patológikus szervezeti elváltozások eredményének tekintették s végül a gazdasági tényező egyedüli vagy döntő fontosságát kutatták.

Mindenkinek volt egy többé-kevésbé szellemes ötlete vagy sejtelme és egy-egy ténye a saját maga vagy a szomszéd úr életéből, mellyel az elméletet alátámasztotta.

A probléma ilyen állapotában nyúlt hozzá Durkheim. És eszmék helyett a tények lelkiismeretes és pontos vizsgálatához nyúlva, kimutatta, hogy mennyire nem állanak meg az egyéni okokra felépített összes magyarázatok, hanem, hogy ezen látszólag oly individuális tünetmenny legmélyebb oka társadalmi tényekben gyökerezik, hogy pl. az egyéni öntudat tanuságtétellel szemben a nyomornak inkább immunizáló ereje van, az idegbeteges elváltozások, kedélybetegségek és örültségek alig magyaráznak meg valamit a tünetmennyből, a temperatura változásainak nincsen meg az a sokak által hirdetett hatása, az utánzás törvénye nevetséges föltevés: ellenben a tünetmenny döntő okai között szerepel a vallási és a családi állapot minemősége és a társadalmi élet némely változása.

Még individuálisabb dolognak látszik, mint az öngyilkosság: a tehetség előállása. Mégis Odin az adatok egész tömegével mutatta ki a geográfiai és a faji okok hatástalanságát, a vallási tényező kisebb hatását, ellenben a társadalmi tényezők (a népesség, sűrűsége, összetömörülése, társadalmi állapot) döntő voltát e jelenség magyarázatában.

Kétségtelen, hogy ami termékeny munka ma a szociológiában történik, az egy jól körülhatárolt jelenségnek pontos kikutatásában áll. Meghatározni pontosan egy jelenséget és keresni annak összefüggéseit és kölcsönhatásait más jelenségekkel: ez a munka az egyedüli, mely pozitív tudásunkat növelni fogja a társadalmi fejlődés törvényszerűségeiről.

Az a gondolatmenet, mellyel Claude Bernard az experimentális gyógyászatot megalapította a régivel szemben, a szociológiára is igaz, ha némileg más természetűek is azok a kísérletek, melyeket a szociológiában alkalmazhatunk: „A kísérleti gondolkodás . . . ugyanazt a célt tűzi maga elé minden tudományban. A kísérletező a determinizmushoz akar eljutni, vagyis arra törekszik, hogy a gondolkodás és a kísérletezés segítségével a természeti jelenségeket létfőltételeikhez hozzáfűzze, vagy másképp szólva, hogy azokat közeli okaira visszavezesse. Ezen úton eljut ahhoz a törvényhez, mely őt az illető jelenség urává teszi. Minden természetfilozófia ebben foglalható össze: megismerni a jelenségek törvényeit. Minden kísérleti probléma erre redukálódik: előrelátni és irányítani a jelenségeket.”

Vajjon ha sikerülne a társadalmat elemibb biológiai vagy mechanikai jelenségekre visszavezetni, megváltoznék-e lényegében az a módszer, melyről eddig szó volt? Alig hiszem. Csak egy — bár felette értékes, talán nélkülözhetetlen — munka-hipotézist nyernénk, mely bennünket a kutatásokra elindítana, mely sok eltévelyedéstől és hiábavaló munkától megkímélne, mely eddig nem is sejtett kapcsolatokat derítene fel e jelenségek között: de a társadalmi realitás *sui generis* vizsgálatára akkor is épségben maradna. Hisz minden magasabb rendű jelenségsor hozzáad valamit az alacsonyabb törvényszerűségeihez és ép ez a *plus* az, mely őt ama kevésbé összetett világtól megkülönbözteti.

Ez a *plus* pedig a szociológiában ép a társadalmi a biológiaiival szemben. Ennek a törvényeit pedig másutt nem kereshetjük, mint a társadalomban.

Még ama biológiai vagy mechanikai munka-hipotézis birtokában is egy egész sereg jelenség maradna, melyek általános összefüggéseire nézve talán adna a hipotézis némi felvilágosítást, de amelyeknek belsőbb természetébe más módon, mint a társadalmi jelenségek vizsgálata útján nem tudnánk behatolni. Nem tudom pl. elképzelni, hogy Méray törvénye vagy más hasonló konstrukció mit mondhatna a bűn, a prostitúció, a család, a nevelés kérdésében amaz általános összefüggéseken kívül, melyek ezen jelenségeket a gazdasági étellel — vagyis a társadalom anyagi folyamataival — összefűzik.

Szóval a szociológia meg fog maradni autonóm tudománynak és nem olvad be soha teljesen a biológiába vagy a mechanikába.

TARTALOM.

1. A tudomány fejlődése	5
2. Régi és új társadalomtudomány	9
3. A szabad akarat tanának megdöntése és az egyéni lélektan	15
4. Társadalmi és tömegelektan	20
5. A társadalom organizmus	26
6. A biológiai szociológia. A társadalmi átöröklés. Euge- netika. Az osztályok antropológiája. Faji elméletek	33
7. Társadalmi Darwinizmus: a Rassenkampf	40
8. A történelmi materializmus. Viszonya egyéb iskolák- hoz. Társadalmi morfológia.....	49
9. Újabb problémák. Történelmi és gazdasági erők.....	43
10. Pozitív kutatások. Osztályozási törekvések. Az emberi természet	55
11. Szociológia és politika. Végkövetkeztetések.....	61
